

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

HİNDUİZM VE BUDİZM'DE KADIN

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Sümeyye DURAN MAYDA**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Nadide ŞAHİN**

Ağustos 2022, ERZİNCAN

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

HİNDUİZM VE BUDİZM'DE KADIN

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Sümeyye DURAN MAYDA**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Nadide ŞAHİN**

Ağustos 2022, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Sümeyye DURAN MAYDA

İmza

T.C.

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Program Adı : Yüksek Lisans
Tez Başlığı : Hinduizm ve Budizm’de Kadın

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 59 sayfalık kısmına ilişkin 05/08/2022 tarihinde *IThenticate/Turnitin* intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 6’ dır.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 01/09/2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Nadide ŞAHİN

Sümeyye DURAN MAYDA

İmza

İmza

KILAVUZA UYGUNLUK

“Hinduizm ve Budizm’de Kadın” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Sümeyye DURAN MAYDA

İmza

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Nadide ŞAHİN

İmza

Felsefe ve Din Bilimleri ABD Başkanı

Prof. Dr. Osman TAŞTEKİN

İmza

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Nadide ŞAHİN danışmanlığında **Sümeyye DURAN MAYDA** tarafından hazırlanan “**Hinduizm ve Buizm’de Kadın**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı**’nda **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

25/08/2022

JÜRİ:

Danışman : **Dr. Öğr. Üyesi Nadide ŞAHİN** İmza
Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Suat ÇELİKKOL** İmza
Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Zekiye SÖNMEZ** İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /..... tarih ve..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Geçmişten günümüze kadar var olan toplumlarda kadının çeşitli statülere sahip olduğu görülmektedir. Bu statüleri üç kategoride incelemek mümkündür. Anaerkil yapıya sahip olan ilkel toplumlarda kadının kutsallaştırıldığı, bazı toplumlarda erkekler ile eşit tutulduğunu ve ataerkil özelliğe sahip topluluklarda ise erkeğin gerisinde bir konumu olduğunu hatta hiçbir değerinin olmadığını görmekteyiz. Bu bağlamda tarihi süreç içerisinde kadının konumu ile ilgili çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalar ülkemizde ilk olarak kadın çalışmaları alanında yoğunlaşmış ve sonrasında çeşitli disiplinlerdeki makale ve tezlerde de ele alınmaya başlamıştır. Kadın konusu Dinler Tarihi alanında ise çoğunlukla İlahi Dinler kapsamında incelenmiştir. Diğer dinlerde kadınla alakalı çalışmaların sayısı ise oldukça azdır. Bu nedenle Hinduizm ve Budizm dinlerinin kadına bakışını ele aldığımız bu çalışmanın alana önemli bir katkı sağlayacağını ummaktayız.

“Hinduizm ve Budizm’de Kadın” adlı tezimizin Giriş kısmında, ele aldığımız konudan, konunun kapsamından, kullandığımız yöntemlerden ve çeşitli dinlerin kadın hususundaki yaklaşımından bahsedilmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde Hinduizm hakkında genel bilgiler verilerek Hinduizm’in kadına bakışı dini metinleri çerçevesinde ele alınmıştır. Daha sonra ibadet hayatında ve aile hayatında Hindu kadının konumu incelenmiştir. Tezimizin ikinci bölümünde ise Budizm hakkında genel bilgiler verilip Budizm’in kadına bakışı dini metinler, ibadetler ve aile hayatı başlıkları altında incelenmeye çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise verilen bilgiler ışığında Hinduizm’in ve Budizm’in kadın konusundaki görüşleri özetlenerek mukayesesi yapılmıştır.

Tezimin bu seviyeye gelmesinde tüm bilgisi ve tecrübesi ile bana her zaman yardımcı olan, bütün sorularımı eksiksiz ve özveriyle cevaplayan, karakterine ve duruşuna saygımın sonsuz olduğu çok değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Nadide ŞAHİN hocama teşekkürlerimi sunarım. Yine tüm eğitim hayatım boyunca maddi manevi desteklerini eksik etmeyen sevgili aileme ve hep yanımda olup bana olan inancını hiç kaybetmeyen eşim Abdulkadir MAYDA’ ya teşekkürü borç bilirim.

Sümeyye DURAN MAYDA

ERZİNCAN 2022

HİNDUİZM VE BUDİZM'DE KADIN

Sümeyye DURAN MAYDA

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Nadide ŞAHİN

ÖZET

İnsanoğlu, kadın ve erkek olmak üzere iki türe ayrılmakta ve bu iki tür hakkındaki çeşitli konular insanlık tarihinin başlangıcından beri her yönüyle merak edilmektedir. Tarih boyunca kadın konusunu ele alan birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Bu çalışmalarda kadınların yaşadıkları toplumdaki statüsü, aile içindeki konumu ve inandıkları dindeki yeri tartışma konusu olma niteliğindedir. Özellikle dinlerin kadına bakışıyla alakalı farklı disiplinlere ait faydalı birçok araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalardan Dinler Tarihi alanına ait çalışmalar incelendiğinde çoğunlukla İlahi Dinler olarak bildiğimiz Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'a göre kadının konumu üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dinler dışındaki inançların kadına bakışıyla ilgili çalışmalar ise oldukça azdır. Bu bağlamda çalışmamızın amacı dünya üzerinde çokça müntesibe sahip olan Hinduizm ve Budizm dinlerinin kadın konusundaki görüşlerini literatüre kazandırmaktır.

Çalışmamız kapsamında ilk olarak Hinduizm ve Budizm hakkında genel bilgiler verilip ardından kadının konumunu dini metinlerde, ibadet ve aile hayatında ele almaya çalıştık. Kaynak tarama yöntemini kullanarak yaptığımız araştırmamızda mukayese amacıyla da tarihsel fenomenolojik yaklaşımdan yararlandık.

Anahtar Kelimeler: Hinduizm, Budizm, Kadın, Kutsal Metin.

WOMEN IN HINDUİSM AND BUDDHİSM

Sümeyye DURAN MAYDA

Erzincan Binali Yıldırım University,

Graduate School of Social Sciences

Department of Philosophy and Religious Studies

Master's Thesis, August 2022

Supervisor: Dr. Nadide ŞAHİN

ABSTRACT

Mankind is divided into two species, male and female, and various issues about these two species have been wondered in every aspect since the beginning of human history. Throughout history, there are many studies dealing with the issue of women. In these studies, the status of women in the society they live in, their position in the family and their place in the religion they believe are the subject of discussion. There are many useful studies from different disciplines, especially related to the view of religions towards women. When the studies in the field of History of Religions are examined, it is seen that they mostly focus on the position of women according to Judaism, Christianity and Islam, which we know as Divine Religions. Studies on the view of women other than these religions are very few. In this context, the aim of our study is to bring the views of Hinduism and Buddhism, which have many followers in the world, on women to the literature.

Within the scope of our study, firstly, general information about Hinduism and Buddhism was given and then we tried to discuss the position of women in religious texts, worship and family life. We used the historical phenomenological approach for comparison purposes in our research using the literature review method.

Keyword: Hinduism, Buddhism, Women, Scripture.

İÇİNDEKİLER

HİNDUİZM VE BUDİZM'DE KADIN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
T.C	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ	x
RESİMLER LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
1. Tezin Konusu ve Kapsamı	1
2. Tezin Önemi ve Amacı	2
3. Tezin Yöntemi ve Kaynakları	3
4. Çeşitli Dinlerde Kadın	4

BİRİNCİ BÖLÜM

HİNDUİZM'DE KADIN

1. Hinduizm Hakkında Genel Bilgi	8
1.1. Hinduizm Kavramı ve Tarihi	8
1.2. Hinduizm'in Dinî Metinleri	10
1.3. Hinduizm'in Temel İnanç Esasları	12
1.4. Hinduizm'de Tanrıça İnanç	15
1.5. Hinduizm'de İbadet ve Mabet	20
1.6. Hinduizm'de Mezhepler	23
2. Hinduizm'de Kadın	23

2.1. Dini Metinlerde Kadın.....	24
2.2. İbadet ve Mabette Kadın.....	29
2.3. Aile Hayatında Kadın	34

İKİNCİ BÖLÜM

BUDİZM'DE KADIN

2.1. Budizm Hakkında Genel Bilgiler	40
2.1.1. Budizm Kavramı ve Tarihi	40
2.1.2. Budizm'in Dini Metinleri	42
2.1.3. Buda'nın Öğretileri ve İnanç Esasları	43
2.1.4. Budizm'de İbadet ve Mabet	45
2.1.5. Budizm'de Mezhepler	47
2.2. Budizm'de Kadın.....	47
2.2.1. Dini Metinlerde Kadın.....	47
2.2.2. İbadette ve Mabette Kadın.....	49
2.2.3. Aile Hayatında Kadın	51
SONUÇ	55
KAYNAKÇA.....	61
ÖZGEÇMİŞ	64

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

Çev : Çeviren

Ed. : Editör

M.Ö : Milattan önce

M.S. : Milattan sonra

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

USA : Amerika Birleşik Devletleri

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1.1 : Saraswati tasvirlerinden biri.....	16
Resim 1.2 : Lakshmi tasvirlerinden biri.....	17
Resim 1.3 : Parvati tasvirlerinden biri.....	18
Resim 1.4 : Kali tasvirlerinden biri.....	20
Resim 1.5 : Zenana bölgelerinde purdahın kaldırılmasını gösteren bir çizim	34

GİRİŞ

1. Tezin Konusu ve Kapsamı

Toplumun iki önemli faktöründen biri olan kadın, tarihi süreç içerisinde çeşitli coğrafya ve kültürlerde farklı roller ile görevler üstlenmiş olsa bile genellikle yazılan ve aktarılan tarihin pasif bir ögesi olmaktan öteye geçememiştir. Kadının bu şekilde erkeğin gerisinde bırakılması tarihi bir süreklilik göstermiş ve modern dönemlere kadar mantıklı izahları yapılmadan böyle devam etmiştir. Kadınlar hakkında yazılanların erkek egemen kalemler tarafından ele alınması kadının ve kadınlık tarihinin suskun, silik aynı zamanda ikinci planda kalmasına yol açmıştır. Kaleme alınan yazılara, eserlere hatta dini metinlere bakıldığında kadınların fitrat olarak kırılğan, zayıf, korunmaya muhtaç ve disiplin altına alınmadığı sürece kötülüğe yol açacağına dair düşünceler birçok toplumda görülmüştür. Toplumlarda bu şekilde bir anlayışın oluşmasında siyasi, ekonomik ve kültürel etkenlerin yanı sıra dininde etkisi olmuştur. Örneğin; Hıristiyan teolojik felsefesi, kadını “günahın sembolü”, “şeytanın aracı” gibi sıfatlarla nitelendirmiştir. Asırlar boyunca kadınlara yapılan muameleler genellikle bu minvalde olmuş ve kadınlar dışlanıp hor görülmüştür. 19. yüzyılda eşitlik ve oy hakkı isteklerinde bulunan kadınlar, 20. yüzyılda toplumsal cinsiyet tartışmalarıyla gündeme gelmişlerdir. Kadınların bu şekilde haklarını aramaları onlar hakkında yazılanları ve kadınlar üzerine yapılan çalışmaları da etkilemiştir. İçinde yaşadığımız yüzyıla gelindiğinde ise kadın kimliği konusunda yapılan çalışmaların oldukça arttığı ve toplumsal cinsiyet kavramının sıkça kullanıldığı görülmüştür.

Kadın ve kadınlığın tarihi, gelenekler, toplumsal kurumlar ve kültürel pratiklerin etkilediği olgusal bir gerçeklikle çevrilidir. Sosyal bilimlerde kadın araştırmaları, sıklıkla ataerkillik tartışmalarını merkeze koyan feminist yaklaşımlardan beslenmektedir. Ataerkilliğin din ve gelenekten türediği varsayımı, kadının toplumsal konumu ve statüsü değerlendirilirken oldukça belirleyici olmaktadır. Bu kabul aynı zamanda Doğu toplumlarında kadının ikincil plana atılmasının besleyici kaynağı olarak görülmektedir. Bu bağlamda çalışmamızın konusu Doğu ülkelerinden Hindistan’da doğan ve bu coğrafyada varlığını sürdüren Hinduizm ile Budizm dinlerinin Hint toplumundaki kadınların konumunu nasıl belirlediğini ve etkilediğini incelemektir. Bu

çerçevede söz konusu iki dinin mensubu olan kadınlara dair görüşlerini özellikle kutsal metinleri temelinde ortaya çıkarmak ve mukayeseli bir şekilde irdelemektir.¹

2. Tezin Önemi ve Amacı

Son yüzyıllarda kadın çalışmaları alanında yapılan araştırmalar oldukça artış göstermektedir. Özellikle kadın hakları, kadın erkek eşitliği, kadının geleceği gibi konularda gerek akademik alanda gerekse diğer araştırma alanlarında birçok çalışmaya yer verilmektedir. Kadınların haklarını aramasının yanı sıra kendileri hakkında yazılar kaleme almaları birçok konuya farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Yapılan bu çalışmalar göstermektedir ki farklı kültürlerdeki kadınların yaşayış biçimleri araştırmacıların dikkatini çekerken, kültürlerin yanı sıra dinlerin kadınlara karşı tutumları ve kadınlarla ilgili görüşleri de her zaman merak konusu olmaktadır. Dünya üzerinde kadının dindeki yeri ve konumu üzerine birçok faydalı çalışma mevcuttur. Ülkemizde ise kadın konusunda yapılan çalışmalar bilhassa İlahi Dinler olarak bilinen Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam üzerinde yoğunlaşmış durumdadır. Türkiye’de yeni gelişmeye başlayan kadın çalışmaları alanındaki faaliyetlere katkı sağlayacağı temennisiyle Hinduizm ve Budizm dinlerinde kadına ilişkin yaklaşımlar bu dinlerin temel kaynaklarından yola çıkılarak incelenmeye çalışılacaktır. Ele aldığımız bu konunun bilhassa Hinduizm ve Budizm dinlerinin mensubu olan kadınlar hakkındaki düşünceleri, kutsal kitaplarında kadınlardan nasıl bahsedildiği, kadının doğumundan başlayıp ölüme kadarki sürede toplum içinde gördüğü muameleleri daha net bir biçimde ifade edeceğiz. Söz konusu dinlerin etkilerini ortaya çıkarmanın hem kadın çalışmalarına hem de Dinler Tarihi literatürüne katkısı açısından önem arz ettiği düşünmekteyiz.

Bu çalışmada amacımız; Hinduizm’in ve Budizm’in kendi mensupları olan kadınlara karşı yaklaşımını, erkeklere kıyasla kadınların konumunu, dini anlamda kadınların yerini ve hayatın çeşitli evrelerinde kadına yüklenen misyonu ortaya koymaktır. Bahsi geçen iki dinin ataerkil ve antroposentrik (erkek merkezli) görüşle geçmişte yazılmış dini metinlerini inceleyerek ve tahlil ederek çalışmamız ele alınacaktır. Bu bağlamda incelemeler yapıldıktan sonra ise Hinduizm ve Budizm’in

¹ Hinduizm, Budizm, Sihizm ve Caynizm olarak bilinen Hint Dinleri ve bu dinlere ait mezhepler düşünüldüğünde çalışmanın içeriğinin oldukça geniş ve kapsamlı olacağı var sayılarak tez konusu Hinduizm ve Budizm dinleriyle sınırlandırılmaktadır.

kadınlar hakkındaki görüş ve uygulamalarını karşılaştırarak benzerlik ve farklılıkları belirlemeyi de hedeflemekteyiz.

3. Tezin Yöntemi ve Kaynakları

Giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşan tezimizde tarihsel mukayeseyi esas alan ‘Tarihsel Fenomenolojik’ yaklaşımı ve tasvir edici yöntemi kullanarak Hint Dinlerinden özellikle Hinduizm ve Budizm’in kadın konusundaki düşünceleri ve yaklaşımları ele alınacaktır. Bunun yanı sıra Hinduizm ve Budizm’in kadınlar hakkındaki görüşleri ve uygulamaları tarihsel mukayese yöntemiyle karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıklar incelenecektir.

Kaynak kullanımı bakımından Hinduizm ve Budizm’in en çok bilinen ve kadın konusundaki görüşleri fazlasıyla içeren kutsal metinleri esas alınmıştır. Örneğin, Hinduizm’deki Rigveda ve Manusmriti metinleri bu konuda istifade ettiğimiz kaynakların başında gelmiştir. Yine Budizm’deki Pali Canon içerisinde yer alan Suttapitaka metinlerinde kadın hakkındaki yazılar kullandığımız kaynaklardan olmuştur.

Çalışmamızda en fazla başvurulan yabancı kaynakları şu şekilde sıralayabiliriz: Hinduizm konusunda Sita AGARWAL’ın *Genocide of Women in Hinduism* adlı kitabından, Puspa Saikia’nın *Status of Women in the Vedic Literature with special reference to Rig-Veda* adlı makalesinden ve Hari Priya Pathak’ın *Hinduism and Women Religious Beliefs and Practices* adlı çalışmasından yararlandık.

Budizm konusunda ise KING Ursula’nın editörlüğünde hazırlanan *Women in the World’s Religions: Past and Present* kitabında Anne BANCROFT tarafında yazılan *Women in Buddhism* adlı bölümden ve L.S. Dewaraja’nın *The Position of Women in Buddhism* adlı eserinden istifade etmeye çalıştık.

Yabancı kaynakların yanı sıra Türkçe yazılmış çalışmalardan da istifade ettik. Örnek verecek olursak, Hammet Arslan’ın *Budizm’de Kadın’ın Konumu* adlı çalışması, Cemil Kutlutürk’ün *Hinduizm’de Cenaze Törenleri* adlı makalesi, Şinasi Gündüz’ün editörlüğünde hazırlanan *Dünya Dinleri* adlı kitapta yer alan Cemil Kutlutürk’e ait Hint Dinleri adlı bölüm, Aliya Mutallimova tarafından yazılan *Budizm ve Tibet Budizm’inde*

Kadın adlı kitap ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan *Yaşayan Dünya Dinleri* kitabı söz konusu çalışmalardan bazılarıdır.

4. Çeşitli Dinlerde Kadın

İnsanlığın vazgeçilemez bir parçası olan kadın, yaşadığı her toplumun kültüründe varlığını gösterdiği gibi dinlerin kutsal metinlerinde ve uygulamalarında da kendine yer bulmuştur. Her ne kadar dini metinlerde kadınlarla ilgili bilgilere yer verilmiş olsa da dinlerin içinde yaşadığı ve gelişim gösterdiği toplumlara göre kadınların konumu farklı şekillerde ele alınmıştır. Söz konusu farklılıklar kadına dini, hukuki ve sosyal hayatında olumlu etki edememiştir. Genellikle kadının erkeğin gerisinde, ikinci planda kalmasına neden olmuştur.

Tezimiz çerçevesinde “Hinduizm ve Budizm’de Kadın” konusunu ele alınmadan önce dünya üzerindeki çeşitli dinlerin kadınlar hakkındaki görüşlerine yer vermeye çalışılacaktır. Bu sebeple ilk olarak İlahi Dinler olarak bilinen Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’da kadının konumunu incelenecek ardından Çin ve Japon dinlerinin kadın konusundaki görüşleri kısaca anlatılacaktır.

Yahudilikte kadının rolü kendinden önceki toplumların ataerkil yapısından etkilenecek şekilde şekillenmiştir. Öyle ki Yahudi kutsal kitabı Tevrat’ta kadının yaratılışıyla ilgili anlatılan iki hikâyeden birinde kadın erkeğe eşit iken diğerinde kadın, erkeğin kaburga kemiğinden ve ona yardımcı olmak için yaratılmıştır.² Yine Tevrat’ta yer alan bilgilere göre kadın, erkeğin cennetten kovulmasına sebep olarak günaha meyilli ve yoldan çıkmaya müsait bir tabiata sahip yaratılmıştır. Bu şekilde vasıflandırılan kadının birincil görevi ise çocuk sahibi olmak³ ve ev işleri yapmayla sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda kadın ibadet hayatında da ikinci planda kalmıştır. Cemaatle yapılan ibadetlere bizzat katılması, din görevlisi olması ve Tevrat okuması yasaklanmıştır. Yahudilikte aile hayatında da kadın değersizleştirilmiştir. Bilhassa erkek çocuk sahibi olamayan kadınlar eşleri tarafından aşağılanmış ve bu durum boşanmalarına sebep olmuştur.⁴ Boşanma konusunda ise tıpkı evlilik hayatında olduğu gibi kadına söz hakkı

² Ömer Faruk Harman, “Kadın”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 24: 84.

³ Kitabı Mukaddes, Tekvin, 3:16.

⁴ Kitabı Mukaddes, Tekvin, 11:30; 25:21; 29:31.

verilmemiş; kocasının boşamadığı kadın başkasıyla evlenirse veya birlikte olursa zina etmiş sayılmıştır.⁵

Tüm bu olumsuzluklara rağmen Yahudilikte kadınlarla ilgili iyimser söylemler de söz konusu olmuştur. Misal kadınlar sosyal faaliyetlere, törenlere ve bayramlara katılabilmıştır. Bunun yanı sıra aile hayatında da anne babaya saygı aynı seviyede tutulmuştur.⁶

Hıristiyanlıkta kadına karşı takınılan tavırlar ise Yahudiliğe benzer şekilde gelişmiştir. Hıristiyanlığın kutsal metinlerinde Hz. İsa'nın kadınlara karşı ılıman tavrılı olduğu ve hem sözlü hem de fiili olarak kadınları yücelttiği görülmüştür. Ancak Hz. İsa'nın bu tavrına rağmen ondan sonra gelen ve Hıristiyanlığın mimarı olarak bilinen Pavlus ile birlikte kadına karşı olumsuz düşünceler Hıristiyanlıkta da görülmeye başlanmıştır. Pavlus ile başlayan bu negatif fikirler ve inançlar kilise babalarıyla devam etmiştir.⁷

Hıristiyanlıkta evlilik çocuk sahibi olabilmek ve zinadan korunmak amacıyla yapılmaktadır. Bu iki amaç için yapılan evlilikler Pavlus'a göre ideal olarak kabul edilmektedir. Kadının evlendikten sonra eşine bağlı yaşayıp çocuklarını imanlı yetiştirerek kurtuluşa erişebileceğine inanılmaktadır. Kocasına bağlı olan kadınların dini anlamda öğrenmek istedikleri hususları da yine kocasından öğrenmesi gerektiği vurgulanmakta ve buna bağlı olarak kadınların kilise toplantılarına katılsalar bile söz sahibi olamadan sadece dinlemeleri gerektiği öne sürülmektedir. Fakat kadınlar bireysel olarak kilisede dua edebilme hakkına sahiptirler.⁸

Hıristiyanlıkta kadınlara karşı var olan bu tutuma rağmen yüceltikleri ve saygı duydukları kadınlarda söz konusu olmuştur. Hz. İsa'nın annesi Meryem, Mecdelli Meryem ve Hz. İsa'ya inananlar arasındaki kadınlar Hıristiyanlar tarafından saygıyla anılmıştır.⁹

⁵ Kitabı Mukaddes, Tesniye, 24:1-4.

⁶ Ramazan Işık, "Dini Sorumluluk Bağlamında Kadının Statüsü", içinde *Bütün Yönleriyle Yahudilik Uluslararası Sempozyum*, editör Asife Ünal, Hüsametin Karakaş (Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2012), 654-655.

⁷ Harman, "Kadın", 85.

⁸ Kitabı Mukaddes, Korintoslular'a Birinci Mektup, 7:1-11.

⁹ Ömer Faruk Harman, "Hıristiyanlık'ta Kadın Algısı", içinde *Kur'an ve Kadın Sempozyumu*, editör Ahmet Gelişken (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 58.

İlahi Dinler kategorisindeki bir diğer din ise İslam'dır. İslam'ın doğduğu coğrafyaya bakıldığında kadınlar ve kız çocukları aşağılanmış, değersizleştirilmiş ve hor görülmüştür. Öyle ki Cahiliye Devri olarak tanımlanan İslam öncesi dönemde kız çocukları diri diri gömülerek öldürülmüştür. Bu manada İslam dininin kadına bakışı kendinden önceki toplumlara ve dinlere göre farklılık arz etmiştir. Özellikle yaratılış konusunda kadın ile erkeğin eşit olduğu kabul edilmiştir. İslam'da kadının sebep olduğu bir günah anlayışı veya kadına yüklenen olumsuz bir misyon söz konusu olmamıştır. Erkekle eşit tutulan kadın evlilik ve boşanma konusunda da söz hakkına sahip olmuştur. Evlilikle beraber başlayan aile hayatında kadına değer verilmiştir.¹⁰

İslamiyet'te kadınların ibadet konusundaki uygulamalarına bakıldığında ise onların cami, mescit gibi ibadethanelere gidebilmeleri ve cemaatle ibadet edebilmeleri uygun görülmüştür. Bununla birlikte kadınlar ve erkekler herhangi bir ayırım yapılmaksızın ibadetlerden mükellef tutulmuştur. Kadınlar dini kitapları okuyabilmiş ve öğretebilmiştir.¹¹

Çin Dinleri olarak bilinen Konfüçyüsçülük (Ruizm) ve Taoizm'in kadın hakkındaki görüşlerine gelecek olursak bu iki dinden önce var olan Geleneksel Çin Dininde kadın evde eşinin kölesi olarak görülmüş ve ev halkıyla birlikte aynı sofrada yemek dahi yiyememiştir.¹² İçinde yaşadığı toplumun ataerkil yapısından etkilenen Konfüçyüsçülük'te ise kadına değer verilmemiş ve onu belirli kalıplarla sınırlamışlardır. Böylece kadın kocasına mutlak itaatle yükümlü ve anne olmadıkça saygı duyulmaz bir konuma mahkûm edilmiştir.¹³

Çin Dinlerinden bir diğeri olan Taoizm'de ise kadınların evlilikte nasıl davranması gerektiğine yer verilmiştir. Kadınların eşlerine daima hürmet etmesi gerektiği ve iyi geçinmeleri gibi hususlar sık sık dile getirilmiştir. Aynı zamanda "Eşinin ve cariyelerinin sözüne kulak asma! Babanın ve annenin sözlerini dinle ve ona göre hareket et!" hükmü ile aile hayatında kadının konumu gözler önüne serilmiştir.¹⁴

¹⁰ Beyza Bilgin, "İslam'da ve Türkiye'de Kadınlar", içinde *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36/1 (1997): 31.

¹¹ Abdulhalim Ebu Şakka, *İslam'da Kadın*, (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2007), 410-415.

¹² Nazife Gürhan, "Toplumsal Cinsiyet ve Din", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 4 (2010): 65. www.e-sarkiyat.com ISSN: 1308-9633

¹³ Ahmet USTA, "Mehmet Şemseddin Günaltay'ın Tarih-i Edyan'ına Göre "Çin Dinleri"', *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (1999): 145.

¹⁴ Ahmet USTA, "Mehmet Şemseddin Günaltay'ın Tarih-i Edyan'ına Göre "Çin Dinleri"', 161.

Japonya’da doğan ve buranın hem millî hem de geleneksel dini olan Şintoizm’de ise kadın yüksek bir konuma sahip olmuştur. Zira kutsal varlıklara en yakın canlıların kadınlar olduğuna inanılmıştır.¹⁵ Yine dinî bayramlarda kız çocuklarına özel bayramların olması kadına verilen değeri gözler önüne sermiştir. Şintoizm’de kadınlar ibadet etme ve mabet ziyaretleri gibi konularda da serbest bırakılmıştır. Ayrıca kadınlar mabetlerde görevli olabilmektedir.¹⁶

Netice itibariyle birçok dinde ataerkil yapı söz konusudur ve bundan kaynaklı olarak dinlerin kadınlara yaklaşımının olumsuz yönde olduğu görülmektedir. Ancak İstisnalara binaen de olumlu tutumlara sahip dinleri görmekte mümkündür. Özellikle yaşanan toplum kadın konusunda oldukça önemli bir unsurdur. Toplum örf adetleri ve dini inanışları düşüncelerini ve yaşayış tarzlarını da etkilemektedir. Bundan kaynaklı olarak birçok dinde çeşitli tutumları görmekteyiz. Bu tutumların genelinin olumsuz olması ise hem ataerkil yapıdan hem de toplumsal kabuller nedeniyledir.

¹⁵ Okan Haluk Akbay, “Japon Mitolojisinde Kadın İmgesi”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 32 (2014):81 Page: 79-88 s. 81.

¹⁶ Merve Üstek, “Şintoizm’de Kadının Konumu”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 94.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİNDUİZM'DE KADIN

1. Hinduizm Hakkında Genel Bilgi

Hinduizm, Hint alt kıtasında doğan inanç sistemlerinden birisidir. Köklü bir gelenek olduğu ifade edilen Hinduizm birçok inanç ve yaşam felsefesinin birleşimi mahiyetindedir. Ortaya çıktıktan sonra zamanla değişime uğrayarak bünyesine giren yeni fikirlerle ve uygulamalarla birlikte gelişmektedir. Hinduizm 1.25 milyara yakın müntesibi ile birlikte özellikle Hindistan, Bangladeş ve Nepal'de yaygın olarak görülür.¹⁷

1.1. Hinduizm Kavramı ve Tarihi

Hint Yarımadası dünya üzerinde çeşitliliğin en fazla olduğu bölgelerden biridir. Farklı topluluklara ait inanç ve geleneklerin birçok çeşidi bu coğrafyada yer almaktadır. Bu durumu Hindistan'ın resmi dini olan Hinduizm'in çatısı altında da görmek mümkündür. Hinduizm'de bölgelere ve mezheplerin çokluğuna bağlı olarak geleneksel birçok inanç çeşidine rastlanır. Böyle renkli bir din olması hasebiyle Hinduizm'in, tarihsel süreç içerisinde farklı şekillerde isimlendirildiği görülür. Bu isimlendirmelerden ilki olan *Hindu* kelimesi, Sanskritçe' de "nehir" anlamına gelen *Sindu* kavramından türediği ifade edilir. Özellikle Persliler İndus Nehri çevresinde yaşayan haklı tanımlamak için *Hindu* ifadesini kullanılır. Hinduizm kavramı ise Hinduların tarih boyunca var olan dini inancını tanımlamak için Batılılar tarafından kullanılan bir tabirdir. Bunların yanı sıra Hinduizm, Arapça kaynaklarda *Berahime*; Batılı kaynaklarda ise *Brahmanizm* ifadeleri ile tanımlanır. Hindular ise, kendi inanç sistemlerini "ezeli-

¹⁷ Kürşat Demirci, "Hinduizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 112.

ebedi din” anlamına gelen *Sanatana Dharma* terimiyle ifade ederler. Son olarak Hinduizm’e verilen isimlerden birisi de Veda Metinleri’ne nispeten söylenen *Vedizm* kavramıdır.¹⁸

Hinduizm’in diğer dinlere kıyasla en belirgin özelliği belli bir kurucusunun ve mensupları tarafından kabul gören ortak bir amentüsünün olmamasıdır. Bilinen bir kurucusu olmamasına rağmen tarihi kaynaklara göre Hinduizm’in varlığı otuz beş asırdan daha çok bir zamanı kapsamaktadır. Zira Hinduizm, milattan önce iki bin yılının ortalarında İndus Vadisi’ni işgal eden Aryan haklı ile yerli halk Dravidyenlerin inanç, ibadet ve geleneklerinin kaynaşması ile ortaya çıkan eklektik bir din olarak tanımlanmaktadır.¹⁹

Hinduizm’in tarihsel gelişim basamakları Klasik Dönem, Orta Çağ Dönemi ve Modern Dönem olmak üzere üç kısımda ele alınmaktadır.²⁰ Bu dönemlerden ilki olan Klasik Dönem, Hinduizm’in ortaya çıktığı tarihten miladi dokuzuncu asra kadar devam eden süreyi kapsamaktadır. Bu dönemde Hindu kutsal metinlerinin son hali yazıya geçirilerek inanç esaslarının büyük oranda tamamlandığı ve Hinduizm içerisindeki üç ana mezhep ile altı felsefi ekolün ortaya çıktığı bilinmektedir. Klasik Dönem’in ardından gelen Orta Çağ Dönemi ise miladi dokuzuncu asır ile on yedinci asır arasındaki süreyi içine almaktadır. Dinî ve felsefi olarak önemli gelişmelerin yaşandığı bu dönemde eklektik yapıya sahip olmasıyla bilinen Sih dininin ortaya çıkması ve akabinde Türk-İslam etkisinin Hindistan kültüründe yer edinmeye başlaması önemli görülen gelişmeler arasındadır. Gelişim basamaklarının sonuncusu olarak tanımlanan Modern Dönem ise on sekizinci asır ile başlayıp günümüze kadar gelen zamanı kapsamaktadır. Bu dönemde kutsal saydıkları toprakların dışına çıkmaya başlayan Hinduların bazı geleneksel inançlar ile ritüelleri sorgulanmaya başlanması ile dini algılayışlarında ve yaşantılarında farklılaşmalar görülmektedir. Bu bağlamda Modern dönem içerisinde önemli görülen iki hareketin ortaya çıktığı bilinmektedir. Bunlardan ilki 1830’lu yıllarda Ram Mohan Roy liderliğinde Hinduizm’i çoktanrılı inanç ve uygulamalardan arındırarak onu daha önceki asli formuna çevirmeyi amaç edinen Brahma Samaj hareketidir. İkincisi ise 1834 yılında Ramakrişna tarafından başlatılan ve

¹⁸ Cemil Kutlutürk, “Hint Dinleri”, içinde *Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, (İstanbul: Milet Nihal Yayıncılık, 2019), 183.

¹⁹ Ali İhsan Yitik, *Doğu Dinleri* (Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, 2019), 25.

²⁰ Cemil Kutlutürk, “Hint Dinleri”, 183.

mistik bir yapıya sahip olan harekettir. Bu hareketlerden özellikle ikincisi çalışmaları sayesinde dünya üzerinde çokça tanınan ve hızla gelişen bir akım konumundadır.²¹

1.2. Hinduizm'in Dinî Metinleri

Hinduizm'in kutsal metin sayısı oldukça fazladır. Kuşaklar arasında şifahi olarak aktarıldığı bilenen bu metinlerin oluşum süreci M.Ö. 2000 ile M.Ö. 400 tarihleri arasındaki Vedalar dönemi ile başlamış ve M.S. 300 ile M.S. 900 tarihi arasındaki Puranalar döneminde tamamlanmıştır. Metinlerin toparlanıp yazıya geçirilmesi ise daha sonraki dönemlerde gerçekleşen bir uygulamadır. Bu geniş kutsal literatür iki kategoride ele alınır. Bunlardan ilki “vahiy edilen” veya “ilham edilen” anlamındaki *Sruti* türü eserlerdir. Hinduizm'de *Sruti* metinlerinin Tanrı tarafından “rişi” adındaki rahiplere vahiy yoluyla verildiğine inanılır. İkincisi ise “akıl edilen, düşünülerek kaleme alınan eserler” anlamına gelen *Smriti* türü metinlerdir.²² Bu eserler sırasıyla ilahi kaynaklı ve beşeri kaynaklı olarak da adlandırılır.

Vahye dayanan ve ilahî kaynaklı eserler olan *Srutiler*, bilge kişilerin duyduğu ve ifşa ettiği ezeli hakikatleri içermektedir. Ezeli hakikati bünyesinde bulundurması sebebiyle *Sruti* türü metinlerinin doğruluğu sorgulanmamaktadır. Bu grupta yer alan eserler Vedalar, Brahmanalar, Aryankalar ve Upanişadlardır. Bunlardan ilki olan Vedalar, “ilahî veya kutsal bilgi” anlamına gelir ve bu metinlerin M.Ö. 1500 ile M.Ö. 1000 yılları arasında yazıya geçirildiği, bu dönemlerden öncede şifahi olarak aktarıldığı kabul edilir. Vedaların oluşum sürecinde yerli halk olan Dravidyenlerin etkisi olduğu kadar Arilerin inanç ve geleneklerinin de etkili olduğu görülür. Hinduizm'in temelini oluşturan bu metinlerde ölümden sonraki yaşam, kurtuluş, Tanrı inancı ve kast sistemi gibi inanç esasları geniş bir şekilde ele alınır. Veda metinlerinin Rig-Veda, Yajur-Veda, Sama-Veda ve Atharva-Veda olarak alt bölümleri mevcuttur.²³ Bunların en eskisi olduğu kabul göre Rig Veda genellikle Hindu tanrılarına atfedilen metihleri ve duaları içerir. İkinci Veda olarak bilenen Sama Veda ise Rig Veda'daki ilahilerin ezgisel ifade edilmişin bilgilerini ele alır. Diğer bir Veda metni ise M.Ö. 1500- M.Ö. 500 yılları arasında kaleme alındığı tahmin edilen Yajur Veda'dır. Bu metinde kendine özgü olan

²¹ Ali İhsan Yitik, “Hinduizm”, içinde *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, (İzmir: TDV Yayınları, 2019), 285.

²² Ali İhsan Yitik, “Hinduizm”, içinde *Dinler Tarihi*, ed. Mustafa Alıcı, Süleyman Turan, (İstanbul: Lisans Yayınevi, 2018), 199.

²³ Ali İhsan Yitik, “Hinduizm”, 291.

ilahiler, törenlerde kullanılacak yakarışlar ve büyü formülleri yer alır. Rig Veda'da ritüeller sırasında okunan bazı ifadelerin Yajur Veda'da da tekrar edildiği görülür. Tanrıların ibadetine adanan Yajur Veda, kurban törenleri esnasında mırıldanarak okunur. Vedaların sonuncusu Atharva Veda'da ise sadece büyü formülleri yer alır.²⁴

Sruti külliyatında yer alan bir diğer eser ise Brahmanalar'dır. Bu eserde Vedalarda anlatılan inançların ve ibadetlerin izahlarıyla, yorumları nesir tarzında ele alınır. Dini törenlerle alakalı açıklamalarla birlikte bu metinlerde Hindistan'ın tarihi, geçmişteki adetleri ve düşünce sistemlerinin oluşumu konusunda bilgiler de yer alır.²⁵ Özellikle din adamları olan Brahminlere ibadetleri yapma konusunda yol gösterme açısından kaleme alındıkları düşünülür.²⁶ Brahmanalar'dan sonra gelen Sruti eseri de Aranyakalar'dır. Bu eserler münzevi bir hayat sürerek vaktini tefekkürle geçiren kişiler tarafından Hinduizm'e kazandırılmıştır. Aranyakaları diğer metinlerden ayıran en önemli özellik "om"²⁷ gibi gizemli hecelerin, felsefi konuların ve dini ritüellerin hakiki anlamını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan uygulamaların yer almasıdır. Bu gruptaki son eser ise Upanişadlar'dır. "Gizli Öğreti" anlamına gelen Upanişadlar'a "Vedaların sonu" diye ifade edilen Vedanta da denilir. Upanişadlar, Tanrının bilgisini ele alan, Vedaların gaye ve bilgilerini açıklayan metinlerdir. Felsefik bir yapıda olması hasebiyle öğrencilere eğitimlerinin son devirlerinde belli bir yetkinliğe ulaştığı takdirde öğretilmekte ve okutulmaktadırlar. Ayrıca Upanişadlar, muhtevası açısından Hinduizm'e ve onun felsefi anlayışına yeni fikirler kazandırmasıyla bu dinde önemli bir yere sahiptir. Misal Hinduizm'in inanç sistemi içinde yer alan samsara (yeniden doğuş) çarkından kurtularak sonsuz mutluluğu (mokşa) elde etme inancı köken olarak Upanişadlar'a dayanır. Yine Atman ile Brahman'ın aslında aynı varlık olduğu fikri de Upanişadlar'da var olan bir inançtır. Bunların yanı sıra Upanişadlar'da yer alan bir diğer konu ise kast sistemidir. Söz konusu eserlerde kast anlayışının kuralcı ve katı yapısı

²⁴ Kürşat Demirci, *Hinduizm'in Kutsal Metinleri Vedalar*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1991), 40.

²⁵ Ali İhsan Yitik, "Hinduizm", 293.

²⁶ Yitik, *Doğu Dinleri*, 59.

²⁷ Om (Om mani padme Hum): Hinduizm'de ॐ şeklindeki sembolle tanımlanan bu ifade Sankrit bir cümle olan 'Om mani padme Hum' yani 'Om lotusun içerisindeki mücevher, Hum' un kısaltmasıdır. Yoga veya bazı meditasyonlar sırasında çıkarılan bu ses titreşimlerinin kişiyi sakinleştirdiğine ve zihni serbest bıraktığına inanılır.

köklü bir değişime maruz kalır. Öyle ki Upanişadlar Atman'ı temele koyarak kastlar arasındaki sınıf ayrımını bir miktarda olsa azaltmaya çalışır.²⁸

İlahî kaynaklı olduğuna inanılan Sruti metinlerinden sonra Hinduizm'in dini literatüründeki diğer kaynaklar ise beşerî kaynaklı olduğu düşünölen Smriti eserleridir. Bu eserler destan, hikâye veya kanunname türünde ele alınan metinlerdir. Özellikle anlaşılır anlatım tarzı, kolay hatırlanabilir içeriği ve kastle ilgili sınırlamaların dışında olmasından ötürü halk üzerinde Vedalar'dan daha etkilidir. Bu grupta yer alan eserler Vedangalar, İtihasalar, Puranalar ve Dharmaşastralar olmak üzere dört tanedir. Bunlardan ilki olan Vedangalar, Vedalar'ın doğru olarak anlaşılıp uygulanması için kaleme alınmış eserlerdir. İtihasalar ise destan anlamı taşıyan eserlerdir. Ramayana ve Mahabarata destanları bu kategoride yer alan ve inananlar için önemli olan destanlardır. Bu destanlar Hindular için akılda kalıcı özelliktedir ve Hinduizm'in temel inançlarını anlaşılır kılması sebebiyle önemlidir. Smriti külliyyatından olan Puranalar'da ise kozmolojik olaylar ve önemli kişilerle ilgili mitolojik anlatılar yer alır. Söz konusu literatürün son eseri olan Dharmaşastralar ise Hindu toplumunun temelini oluşturan dini kuralları ve hukuk konularını içerir. Smriti başlığı altında yer alan Manusmriti (Manu Kanunnamesi) Hinduizm'in temel ahlak ve ibadet ilkelerini içinde bulunduran kutsal metinlerden biridir.²⁹

1.3. Hinduizm'in Temel İnanç Esasları

Hinduizm'deki temel inanç esaslarını ele alırken ilk olarak Tanrı tasavvurundan bahsetmek mümkündür. Hinduizm'deki inanç çeşitliliği Tanrı tasavvurunda da çeşitliliğe sebebiyet verir. Hindu inancındaki Tanrı politeist, panteist, monoteist veya trimurti terimleriyle açıklanabilen çok yönlü bir Tanrıdır. Özellikle erken dönem Veda metinlerinde Varuna, İndra, Agni, Surya gibi farklı birçok Tanrıya rastlanır. Bu Tanrılar genellikle antropomorfik özellikleri olan varlıklardır.³⁰ Dolayısıyla söz konusu tanrı çeşitliliği Hinduizm'de politeist tanrı anlayışının var olduğunu gösterir. Bununla birlikte Vedalar'ın ardından Upanişad metinlerinde ise Brahman adında yüce bir varlık anlatılır. Bu yüce varlığın diğer tanrısal varlıklardan daha üst seviyede olduğuna inanılır. Bazı

²⁸ Cemil Kutlutürk, "Upanişadlar'ın Hint Kutsal Metinleri Arasındaki Yeri ve Önemi" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 179-181.

²⁹ Emine Ersöz, "Manu Kanunnamesi'ne Göre Hinduizm", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 37.

³⁰ Cemil Kutlutürk, "Hint Dinleri", 197.

araştırmacılarca bu durum monoteist anlayışa işaret eder. Aynı zamanda bu eserde Atman olarak bilinen insandaki ruhun, Brahman'dan koparak onun bir parçası olduğu fikri işlenir. Destanlar ve Puranalar döneminde ise “üç biçim” anlamına gelen trimurti doktrini yaygınlık kazanmış durumdadır. Hindular arasında bu üç form; Brahma (Yaratıcı), Vişnu (Koruyucu) ve Şiva (Yok Edici) olarak tasnif edilip önemli görülür. Aslında Hinduizm'de bu üç Tanrı, tek olan Yüce Hakikat'in farklı yönleri olarak görülür. Bu çeşitlilik günümüzde mezhepler bazında hala devam etmektedir. Hinduizm'de bu kadar fazla Tanrı anlayışı olmasına rağmen çokluğun ardındaki teklige bol bol vurgu yapılarak inananlara monist bir Tanrı tasavvuru sunulur.³¹

Hinduizm'de tanrı tasavvuru ile bağlantılı olan bir diğer kavram ise avatara'dır. Avatara, Tanrı Vişnu'nun belli amaçlar doğrultusunda farklı şekillere girerek yeryüzünde var olmasını ifade eder. Hinduların inanışında Rama, Krişna, Kalki gibi on farklı avataranın varlığı kabul görür. Tanrı'nın bu şekilde farklı silüetlerde dünyaya gelmesindeki sebep dini ve ahlaki değerleri muhafaza etmek ve hakiki inananlara mutlak kurtuluşu göstermektir.³²

Hinduizm'in inanç esaslarından birisi de Hint dinlerinin ortak bir inancı olan döngüsel âlem tasavvurudur. Bu tasavvura göre âlem, *yuga* adı verilen dört dönemden oluşur. Yugalar arasında birinden diğerine geçildikçe hem zaman kısalır hem de iyilik ve doğruluk azalarak kötülük artar. Böylece dünya her dönemin sonunda daha da kötüye gider. Bu döngü durmadan sonsuza dek devam eder. Hinduizm'de Tanrı tasavvurunda olduğu gibi âlem ve yaratılış tasavvurunda da çeşitli fikirler söz konusudur. Bu konuda Upanişad metinlerindeki bilgilere göre âlem, Brahman'dan genişleme ve yayılma yoluyla meydana gelir. Bu düşünceden hareketle insanın Brahman'dan tarafından ondan sudur eden suların yaratıldığına inanılır. Yaratılışın Upanişad'larda bu şekilde anlatılması aşkın bir kudreti kabul ederek tesadüfi var olma düşüncesini ortadan kaldırır.³³

Hint dinlerinin ortak inanç ilkelerinden bir diğeri de *samsara* ve *karma* inancıdır. *Samsara*, dünyadaki doğum-ölüm-yeniden doğma döngüsünü yani ruh göçünü ifade eder. *Samsara* inancına göre ruh, nihai kurtuluşa erene kadar bu dünyada

³¹ Ali İhsan Yitik, “Hinduizm”, 186 -187.

³² Geniş bilgi için bkz. Cemil Kutlutürk, *Hinduizm'de Avatar İnanç*, (Ankara: OTTO Yayınları, 2018), 87.

³³ Cemil Kutlutürk, “Hint Dinleri”, 190.

birbirinden farklı varlık formları halinde bedenleşerek varlığını sürdürür. Ruhun hangi forma gireceğini belirleyen ilkeye ise *karma (amel/eylem)* denilir. Hinduizm'e göre bireyin bu döngüye maruz kalmasının asıl nedeni Tanrıyı gerçek anlamda idrak edememesidir. Hindulara göre samsara çarkından kurtulup Mutlak Hakikat'in idrakine ulaşan ruhlar dünya âlemine geri dönmezler. Bireyin doğum-ölüm çarkı olan samsaradan kurtularak ebedi mutluluğa ve mutlak aydınlığa ulaşması hali de Hinduizm'de *mokşa* kavramıyla ifade edilir.

Hinduizm'de bireye, amel, bilgi ve adanmışlık olmak üzere kurtuluşa ulaştıracak üç yol sunulur. Amel yolu, dini ritüelleri tam anlamıyla yerine getirmek ve yasaklardan kaçınmaktır. Bilgi yolu, dini metinleri doğru anlayıp akli melekeleri kullanarak Mutlak Hakikat'i her yönüyle tanıyıp idrak etmektir. Sonuncusu olan adanmışlık yolu ise içten bir samimiyetle Tanrı'ya yönelmek ve ona karşı sevgi beslemektir.³⁴

Hinduizm'deki inanç esaslarından birisi de *kalki* olarak adlandırılan kurtarıcı beklentisidir. Dünya üzerindeki birçok dinde olduğu gibi Hinduizm'de de kurtarıcı inancı söz konusudur. Hinduizm'e göre siyasi, sosyal ve dini yaşamda meydana gelen sarsıntılar ve zorluklar Tanrı'nın kalki olarak yeryüzüne inmesine sebep olan durumlardır. Kutsal kitaplarda da kalki inancı ve kurtarıcının gelmesine sebep olacak durumlar yer alır.³⁵

Hinduizm'in en belirgin özelliklerinden bir tanesi de Hint toplumunu sınıflara bölen kast anlayışıdır. Bu anlayış toplumu Brahminler (din adamları), Kşatriyalar (yönetici ve askerler), vaistryalar (tüccar, esnaf ve çiftçiler) ve Sudralar (hizmetçiler) olarak dört sınıfa ayırır.³⁶ Ayrıca Hint toplumunda buldukları kastın kurallarına riayet etmemeleri gibi etmenler nedeniyle kast dışına itilmiş olan Paryalar (dokunulmazlar) da bulunur. Hindulara göre kast sistemi dini bir inançtır. Özellikle Vedalarda yer alması bu görüşü destekler mahiyettedir. Toplumdaki her bireyin bulunduğu kasta uygun özellikler ve yetenekler taşımakta olduğuna inanılır. Bu sebeple kastın toplumsal alanda iş bölümüyle birlikte kolay yürütülebilir bir sistem olduğu ve düzeni sağladığı düşünülür. Fakat tüm bunlara karşın kast sistemi toplumda huzursuzluğun ve

³⁴ Cemil Kutlutürk, "Hint Dinleri", 191.

³⁵ Cemil Kutlutürk, "Hint Dinleri", 192.

³⁶ Ali İhsan Yitik, "Hinduizm", 198.

adaletsizliğin sebebi olduğu için çoğu zaman eleştirilir. Buna rağmen Hindistan'ın kırsal kesimlerinde hala görülmektedir.³⁷

1.4. Hinduizm'de Tanrıça İnancı

Tanrıça kavramı sözlükte “*çok tanrıçılıkta kadın tanrı, ilahe*” olarak tanımlanmaktadır.³⁸ Tarih boyunca var olmuş birçok medeniyette tanrıça inancını görmek mümkündür. Bilhassa politeist bir tanrı anlayışına sahip olan din ile kültürlerde tanrıça, farklı isimlerle anılmakta ve bazen yüce varlık inancının merkezinde bazen de geri planda olduğu görülmektedir.

Hinduizm'deki tanrıça inancı, Hinduizm'in tarihsel gelişimi sırasında çeşitli etkenler sebebiyle bazı değişikliklere uğrayarak şekillenmiştir. Buna göre Hindistan'a Ari topluluğunun gelmesinden önceki dönemde yerli halk olan Dravidlerin inancında tanrıça inancının var ve baskın olduğu görülmüştür. Ataerkil ve eril bir Tanrı tasavvuruna sahip Arilerin gelmesiyle birlikte tanrıça inancı zayıflamaya başlamış ve yerini farklı doğa olaylarının etkisiyle oluşan yüce varlıklar almıştır.³⁹ Söz konusu duruma dönemin kutsal metinleri olan Vedalarda rastlanmıştır. Bu metinlerde Tanrıçalar farklı isimlerle anılmış ve her biri farklı tanrıçalar olarak görülmüştür.⁴⁰ Vedalar'daki yüce varlık anlayışı daha sonraki Destanlar ve Puranalar döneminde tekrardan şekillenmiştir. Öyle ki Vedalar döneminde değerli görülen tanrıçalar önem kaybederken ikincil konumdaki tanrıçalar değer kazanmaya başlamıştır.⁴¹

Hinduizm tarihi boyunca mensuplarınca birçok tanrıçaya inanılmıştır. Özellikle Tanrıça Saraswati, Lakshmi, Parvati, Durga ve Kali Hinduların dini hayatları açısından değerli görülmüştür. Zira onlar, kadının Hint toplumundaki statüsünü belirleyen önemli etkenlerden biri olarak kadınlar için rol model olmuştur. Bu nedenle çalışmamız kapsamında Saraswati, Lakshmi, Parvati, Durga ve Kali hakkında bilgi verilmiştir.

Hindu tanrıçaları ele alırken ilk bahsedileceğimiz tanrıça Saraswati'dir. Vedalar döneminde nehir tanrıçası olarak bilinen Saraswati, Tanrı Brahma'nın eşidir.⁴² Aynı

³⁷ Cemil Kutlutürk, “Hint Dinleri”, 193.

³⁸ Orhan Hançerlioğlu, *İnanç Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 457.

³⁹ Korhan Kaya, *Hintlilerde Tanrı*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998), 68.

⁴⁰ Rig Veda 1.89.10; 1.153.3, 9.71.5; 9.26.1; Korhan Kaya, *Hint Mitoloji Sözlüğü*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2003), 3.

⁴¹ Kaya, *Hintlilerde Tanrı*, 74.

⁴² Kaya, *Hintlilerde Tanrı*, 49.

zamanda Saraswati bilgi, müzik ve sanat tanrıçası olarak bilinir. Destanlar dönemiyle birlikte ‘‘Vedaların annesi’’ olarak da anılan⁴³ Saraswati, zaman içerisinde yapılan tasvirlerin birçoğunda beyaz tenli, dört kollu ve beyaz, temiz elbiseler giymiş şekilde resmedilmiştir. Bu şekilde beyaz ve parlak tenli olarak algılanmasının sebebi Tanrı Brahma’nın aklını ve gücünü simgelediğindedir. Engellenemeyen bir gücü temsil ettiğ için dört kollu olarak betimlenen Saraswati’nin sol ellerinde kitap ve çalgı aleti, sağ ellerinde ise tesbih ve testi bulunmaktadır.⁴⁴

Tanrıça Saraswati Hindu geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Öyle ki Modern Dönemde okul bahçelerinde heykelleri dikilmekte ve öğrencilerin tanrıçası olarak anılmaktadır. Çünkü okumayı öğrenen çocuklar ilk olarak bu tanrıçaya tapınır ve genellikle okullarda eğitime onun adıyla başlanır.⁴⁵ Bununla birlikte Saraswati adına düzenlenen festivallerde söz konusudur.

Resim. 1.1: Saraswati tasvirlerinden biri.

Kaynak: <https://artsandculture.google.com/asset/saraswati-raja-ravi-varma/DAF1XaKrK7VoWQ>

Hindu tanrıçalarından bir diğeri de Vishnu’nun eşı olarak bilinen Lakshmi’dir. Soyla, gle, başarıyla, çekicilikle, gzellekle ve zenginlikle bağdaştırılan Lakshmi, genellikle nilüfer çiçeğiyle ilişkilendirilmiş ve tasvirleri buna göre yapılmıştır. Aynı zamanda Lakshmi şans ve talih tanrıçası olarak anılmıştır. Güzel bir kadın olarak

⁴³ Rig Veda, 2.41.16.

⁴⁴ David Robert Kinsley, *Hindu Goddesses*, (London: University of California Press, 1988), 62.

⁴⁵ Korhan Kaya, *Hinduizm*, (Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, Eylül 2011), 35.

betimlenen Lakshmi dört kollu olarak resmedilmiştir. Lakshmi'nin dört eli insanoğlunun dört hayat gayesini temsil etmiştir: Moksha (aydınlanma), Dharma (erdem), Kama (duygusal tatmin) ve Artha (hayat ve zenginlik). Söz konusu tasvirlerde Lakshmi'nin yanında iki fil olduğu ve önünde de tahıl yahut altınla dolu kaplar olduğu gösterilmiştir. Burada fillerden biri asil yönetim şeklini, diğeri ise bolluk getirecek yağmurları işaret etmiştir.⁴⁶ Lakshmi, Hinduizm'in kutsal metinlerinden olan Puranalar'da ele alınarak güzel bir kadın tasviri olması hasebiyle kadınlığa vurgu yapılmıştır⁴⁷. Özellikle ev hanımları ve münzevi kişiler Ana tanrıça olarak Lakshmi'ye ibadet etmişlerdir. Hint tanrıçaları arasında insanların günlük hayatında en çok öneme sahip olan Lakshmi olmuştur. Bilhassa maddi başarı elde etmek isteyen tüccar sınıfı arasında oldukça meşhurdur.⁴⁸ Günümüzde de Lakshmi'ye bu manada inanılmış ve adına festivaller düzenlenmiştir. Hindular için önemli kabul edilen Divali Bayramı'nın üçüncü gününde de Lakshmi'nin hoşnutluğunu kazanmak için evlerde pujalar (dua) düzenlenmiştir.⁴⁹

Resim. 1.2: Lakshmi tasvirlerinden biri.

Kaynak: <https://www.redbubble.com/i/greeting-card/Srimati-Lakshmi-Devi-by-Malinka19/81067609.5MT14>

⁴⁶ Kinsley, Hindu Goddesses, 21; Beyza Aybike Deveci, “Ana Tanrıça Kültü Bağlamında Hinduizm'deki Parvati, Durga, Kali” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 44.

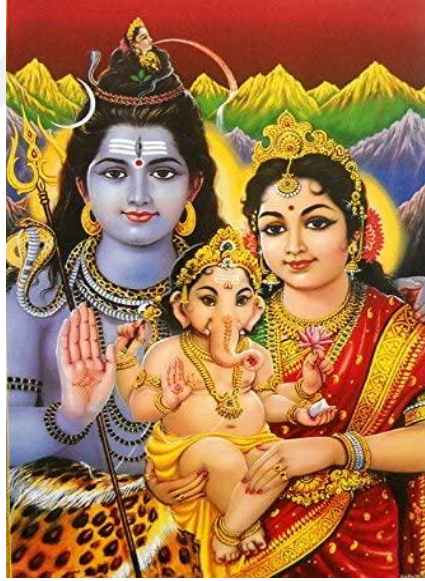
⁴⁷ Cornelia Dimmitt, Johannes Adrianus Bernardus van Buitenen, *Classical Hindu Mythology: A Reader in the Sanskrit Puranas* (USA: Temple University Press, 1978), 95–99.

⁴⁸ İbrahim Ethem Karataş, “Hint Dinlerinde Tanrı Anlayışı (Hinduizm Örneği)” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), 90.

⁴⁹ M. Hadi Tezokur, *Hinduizm ve Kadın*, (Ankara: Akademisyen Kitapevi, 2021), 90.

Hinduizm’de önemli kabul edilen tanrıçalardan birisi de Tanrı Şiva’nın eşi olan Parvati’dir. Umā, Gaurī, Şakti, Bhudevī gibi çeşitli isimlerle anılmıştır. Esmer tenli, güzel bir kadın olarak tasvir edilen Parvati, söz konusu tasvirlerde bazen Şiva ile birlikte bazen de fil başlı oğlu Ganeşa ile birlikte resmedilmiştir. Tanrıça Parvati, merhametli bir anne, sadık bir eş olması yönüyle Hinduizm’deki kadın algısının oluşmasında etkili olmuştur. Özellikle Hindu dini geleneği içerisinde kadınların ailedeki rolünü ve konumu belirlemeye yardımcı olmuştur. Kadınların kocalarıyla nasıl bir aile hayatı yaşamaları konusunda gereklilikleri göstermiş ve kadınların yerinin kocalarının yanı olduğu vurgusunu sık sık dile getirmiştir. Bu nedenle Hindu kadınları Tanrıça Parvati’ye yaptıkları dualarda onun gibi kocalarına sadık ve aşık olma arzularını yinelemişlerdir.⁵⁰ Hindu halkı arasında erkeksi konularda Şiva’nın, kadınsı konularda ise Parvati’nin payı olduğuna inanılmıştır.⁵¹

Resim. 1.3: Parvati tasvirlerinden biri.

Kaynak: <https://pujabooking.com/blog/goddess-parvati-or-shakti-1770367/>

Hindu tanrıçaları arasında en çok bilinenlerden biri ise Durga’dır. Durga, Tanrıça Parvati’nin yeniden bedenleşmiş hali olması hasebiyle güzel ve kırmızı sari giyen bir kadın olarak tasvir edilir. Aynı zamanda Durga Yüce Tanrı’nın enerjilerinden biri olduğu için Şakti olarak kabul görülür ve Ambika, Bharati ve Uma gibi isimleri mevcuttur. Durga dört elinde tuttuğu zıpkın, kargı, sopa ve tırpanıyla ürkütücü olduğu

⁵⁰ Deveci, “Ana Tanrıça Kültü Bağlamında Hinduizm’deki Parvati, Durga, Kali”, 82.

⁵¹ David Leeming, Jake Page, *Tanrıça Mitleri*, çev. Şükrü Alpagut, (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 114.

kadar güven de sağlar. Olağanüstü gücü ve otoritesiyle bilinen Tanrıça Durga, cömert, yardımsever ve yatıştırıcıdır.⁵²

Hinduizm’de günlük, yıllık veya belirli özel zamanlarda düzenlenen ayinler söz konusudur. Bu ayinlere puja denilmektedir. Tanrıça Durga adına da bir puja düzenlenir ve bu ibadet esnasında özellikle Durga’nın gücünden yardım dilenir. Hinduların inancına göre Durga puja yapmak, yaşam boyunca karşılaşılabilecek tüm engelleri önleyecek ve ortadan kaldırmaya yardımcı olacaktır. Söz konusu Durga pujalar esnasında özellikle kadınlara ayrıcalıklı davranılır. İlk ay halli bakire kadınlar bu ibadetler sırasında Tanrıça ile özdeşleştirilir ve onlara özel bir konum verilir. Bakire kadınların yanı sıra evli kadınlarda durga pujalar zamanında babalarının evinde bulduklarında Tanrıça ile özdeşleştirilir.⁵³ Görüldüğü üzere Durga pujalar hem evli olan kadını hem de ilk ay halli kızları yüceltmektedir.

Hinduizm’in tanrıçaları konusunda ele alacağımız son isim Kali’dir. Hindu inancında ölüm, savaş, şiddet ve yediden doğum tanrıçası olarak bilinen Tanrıça Kali, Parvati’nin farklı bir tezahürüdür. Kali’nin tasvirlerine bakıldığında koyu tenli bir kadın olduğu görülür. Aynı zamanda dört tane kolu ve üç tane de gözü vardır. Kali’nin şiddetini ve korkutuculuğunu vurgulamak amacıyla öldürdüğü kişilerin kafataslarında oluşan kolyesi ve kollarından oluşan eteği tasvirlerde yer alır. Yine Kali’nin bir elinde taşıdığı hançeri ve diğer elinde öldürdüğü insanın kafasının olduğu tasvirleri de görmek mümkündür.⁵⁴

Tanrıça Kali, hiddetinin ve korkutucu kimliğinin yanı sıra dişil gücün ataerkil güce tepkisini ortaya koymaktadır. Kali’nin kadının doğurganlığına, cinsel gücüne ve bağımsızlığına vurgu yapması da diğer tanrıçalara kıyasla onu kadınlar açısından özel kılmaktadır. Bundan dolayı Hinduizm’de kadınlara güç veren ve önemli kabul edilen tanrıçalardan biridir.⁵⁵

⁵² Deveci, “Ana Tanrıça Kültü Bağlamında Hinduizm’deki Parvati, Durga, Kali”, 67.

⁵³ Tezokur, *Hinduizm ve Kadın*, 77-78.

⁵⁴ Deveci, “Ana Tanrıça Kültü Bağlamında Hinduizm’deki Parvati, Durga, Kali”, 71-74.

⁵⁵ M. Hadi Tezokur, “Hindu Mezhebi Şaktizm: Tanrıça Kali”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11/22 (Nisan 2019): 125.

Tanrıça Kali'nin kötülöklere karşı savaş içinde olmasını ve dünyayı bu kötü güçlerden kurtarmasını hatırlamak ve saygıyla anmak için yılın farklı zamanlarında düzenlenen festivaller söz konusudur.⁵⁶

Resim. 1.4: Kali tasvirlerinden biri.

Kaynak: <https://artsandculture.google.com/asset/goddess-kali-ravi-varma-press-karla-lonavala/iAHNImEWSOYQeg>

1.5. Hinduizm'de İbadet ve Mabet

Hinduizm daha önce ifade ettiğimiz gibi bünyesinde birçok farklı inanç ve ibadeti barındıran bir dindir. Bu nedenle farklı kesimlere hitap eden ibadet ve uygulamalar vardır. İbadet edilen Tanrı ve yapılan ibadetler mezheplere ve bölgelere göre değişiklik gösterir.⁵⁷ Hinduizm'de ibadetler, tapınakta Brahminler ile okunan ilahilerin dışında genellikle bireysel olarak yapılır. Bu ibadetleri günlük yapılanlar, özel durumlarda yapılanlar ve yılın belli döneminde yapılanlar olarak üç kategoride ele almak mümkündür.⁵⁸ Hinduizm'deki bu ibadetler kişinin hem bu dünyada huzurlu yaşaması hem de ebedi mutluluğa kavuşması için önemlidir.

İbadetlerin eda edilmesinde bireyin mensubu olduğu kasta belirleyicidir. Örneğin brahmin (din adamı), kşatriya (yönetici) ve vaisya (esnaf, tüccar) sınıflarında olanlar sabahleyin güneş doğmadan, kuşluk vaktinde ve güneş battıktan sonra olmak

⁵⁶ Deveci, "Ana Tanrıça Kültü Bağlamında Hinduizm'deki Parvati, Durga, Kali", 79.

⁵⁷ Mehmet Katar, "Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 1/1 (Mayıs 1998): 62.

⁵⁸ Cemil Kutlutürk, "Hint Dinleri", 205.

üzere üç defa günlük ibadetlerini yaparlar. Kutsal “om” hecesi ve Tanrıların isimlerini zikretmek günlük ibadetlerin bir parçasıdır.⁵⁹

Hinduizm’de günlük yapılan ibadetlerin yanı sıra *samskara* adı verilen doğum öncesi, çocukluk, eğitim, evlenme ve ölüm gibi geçiş dönemlerinde yapılan törenler de önemli bir yere sahiptir. Bu törenlerin temel amacı hayatın her aşamasını kutsayarak bireye yeni rollerindeki sorumlulukları hatırlatmak ve bireyi toplumda yaşayan bilinçli bir fert haline getirmektir. Bu geçiş törenlerinin ilki daha birey doğmadan başlar. Anne karnındaki bebeğin sağlıklı ve güvenli bir şekilde dünyaya gelmesi için birtakım ritüeller düzenlenir. İkinci geçiş törenleri bireyin doğumuyla ve çocukluk dönemiyle ilgilidir. Bu törenin amacı doğumla var olan kirlenmeyi gidermek ve anne ile çocuğu muhafaza etmektir.⁶⁰ Çocuğun doğumunun birinci veya ikinci haftası farklı ritüellerle birlikte çocuğa “isim koyma” töreni düzenlenir. Çocuk beş yaşına geldiğinde ise diğer bir geçiş töreni olan “dine giriş” töreni yapılır. Bu törende çocuğun kulağı delinir ve bu ritüel çocuğun Hindu şeriatına girişini temsil eder. Çocuk büyüyüp öğrencilik dönemine geldiği zaman yapılan bir diğer tören ise “öğrenciliğe kabul” törenidir. Bu törende kişiye çeşitli dualar edilerek kutsal sayılan bir ip takılır. Vedaların ezberletildiği bu törenlerdeki amaç çocuğun dine bağlı kalmasını ve öğrencilik dönemini iyi geçirmesini sağlamaktır. Bir sonraki aşamada yapılan tören ise “evlilik” törenidir. Bu törenle aile hayatının kutsallığı ve bireylerin sorumlulukları hatırlatılır. Hinduizm’deki geçiş törenlerinin sonuncusu ise cenazelerdir. Cenaze törenlerinde birçok uygulamanın ardından cesetlerin çoğunlukla yakıldığı bilinir fakat ölen her Hindu’nun cesedi yakılmaz. Suyun temizleyici olduğuna inandıkları için özellikle sahibi olmayan cesetleri suya atmaları da söz konusudur. Özellikle Vedaların ilk zamanlarında cesetlerin gömüldüğüne dair bilgiler vardır. Fakat zaman ilerledikçe yakma işlemi daha da yaygınlaşmıştır. Bu uygulamalar ile ruhun daha rahat edeceğine inanılır.⁶¹

Hinduizm’de hac, oruç, kurban gibi ibadetler de mevcuttur. Hac ibadeti, kutsal sayılan yerlerin ziyaret edilmesiyle gerçekleştirilir. Hinduların önemli kabul ettikleri yerleri ziyaret etmeleri onlara sevap kazandırır. Bu ziyaret yerlerinden bazıları özel Tanrılarla alakalı iken bazıları da Hinduizm’deki önemli kişilerle alakalıdır. Oruç

⁵⁹ Yitik, *Doğu Dinleri*, 66.

⁶⁰ Yitik, *Doğu Dinleri*, 67.

⁶¹ Cemil Kutlutürk, “Hinduizm’de Cenaze Törenleri (Antyeşti Samskara)”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 8/1 (Nisan 2016): 180.

ibadeti ise genellikle perhiz şeklinde yapılır. Hinduizm’de hac ve orucun belirlenmiş bir zamanı ve uygulama tarzı yoktur. Bu ibadetlerin içeriği, süresi ve uygulanaşı mezheplere göre farklılık gösterir. Hinduizm’deki kurban ibadeti ise ilk dönemlerden beri var olan ve önemini yitirmeyen bir ritüeldir. Zira erken dönem dini metinlerde bile yer alan en temel ibadet kurbandır. At, sığır, keçi gibi hayvanlarla yapılan büyük kurban törenlerinde Tanrıya bağlılığın ve dindarlığın gösterilmesi hedeflenir. Fakat zaman ilerledikçe hayvanlarla yapılan bu kanlı kurban ritüellerinin eleştirildiği ve bu ibadete verilen önemin azaldığı görülür. Hal böyle olunca kanlı kurban yerine su, çiçek, tütsü gibi materyaller ile yapılan sunular ön plana çıkar. Bu kurban sunuları Tanrıya hediye verip karşılığını beklemek, suçlara kefarete ve kurban yemeğinin yenilmesi ile Tanrıların gücünün insanlara da sirayet etmesi gibi amaçlar için yapılır.⁶²

Hinduizm’de yılın belli dönemlerinde yapılan törenler de söz konusudur. Özellikle mezhepsel farklılıktan kaynaklanan çok sayıda dini bayram ve özel gün vardır. Hinduların çoğunluğu tarafından kutlanan bayramlardan biri Ekim-Kasım aylarına denk gelen ve “ışık bayramı” olarak bilinen Divali’dir. Bu bayramda bireylere iyiliğe yönelmeleri gerektiği anımsatılır. Önemli görülen bir diğer bayram ise Şubat-Mart aylarında kutlanan Holi’dir. Bu bayram baharın gelişini temsil eder. Bunların yanı sıra Hinduların inandıkları Krişna, Rama, Saraswati, Parvati gibi tanrılar ve tanrıçalar adına yapılan festivallerde vardır.⁶³

Hinduizm’de ibadetlerin gerçekleşeceği mabetler ise mezhepsel çeşitlilik sebebiyle oldukça fazladır. Hinduizm’de mabet “*aşram*” kavramıyla ifade edilir. Tanrının hoşnutluğunu kazanmak ve daha huzurlu bir ömür için ziyaret edilen bu mabetler Hindularca kutsal sayılan birçok Tanrı tasvirini bünyesinde barındırır. Tanrıların veya önemli görülen kişilerin adına yapılan mabetleri ziyaret etmek hac ibadetinin bir parçasıdır. Hinduizm’de mabetlerin yanı sıra ibadet mekânı olarak önemli görülen bazı şehirlerde vardır. Özellikle Hindular için değerli olan Ganj Nehri’nin geçtiği Varasani şehri bunlardan biridir. Burayı ziyaret eden inanırlarca ‘Kozmik su’dan geldiğine inanılan Ganj Nehri’nde çeşitli ibadetler yapılır.⁶⁴

⁶² Ahmet Güç, *Çeşitli Dinlerde ve İslam’da Kurban*, (İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2003), 87.

⁶³ Cemil Kutlutürk, “Hint Dinleri”, 195.

⁶⁴ Cemil Kutlutürk, “Hint Dinleri”, 196.

1.6. Hinduizm’de Mezhepler

Hinduizm’in tarihsel gelişimi ile birlikte temel olarak üç dini eğilimden bahsetmek mümkündür. Bu eğilimler Şivacılık, Vişnuculuk ve Şaktacılık olarak adlandırılır. Bunlardan ilki olan Şivacılık, Şiva’yı “Yüce Tanrı” olarak kabul eden ve ona tapınmayı ön planda tutan bir mezheptir. Bu mezhebe göre Şiva, her şeyin yaratan aynı zamanda yok eden bir Tanrı’dır⁶⁵ ve kullarına çok düşkündür. Onlara karşı her zaman merhametli davranır. Şiva mezhebinin müntesipleri diğer mezhep müntesiplerine göre zahitlik ve yogayla nefsin öldürülmesini daha ön planda tutarlar.

Diğer bir mezhep olan Vişnuculuk ise Vişnu’yu “Yüce Tanrı” olarak kabul eder. Mezhep müntesiplerine göre Vişnu, dünyada düzen bozulduğunda yeryüzüne gelerek bu kötü duruma son verir. Bu manada Vişnuculuk mezhebinde avatara inancı önemi görülür. Şivacılıkta var olan züht hayatı Vişnuculuk için geçerli değildir.⁶⁶

Şaktacılık mezhebinde ise Tanrıların Şakti olarak bilinen dişil yönüne yani Tanrıçalara tapınma söz konusudur. Dişilik yönüyle ön plana çıkan Kali, Parvati gibi anılan birçok tanrı vardır. Bu mezhebin kutsal metinleri olarak ise ilk akla gelen Tantralar’dır. Bu metinlerde Tanrıçalara nasıl hürmet edileceği ve ibadet edileceği gibi konularda açıklayıcı bilgiler içerir. Tanrıçaların yanı sıra erkek Tanrılar da vardır ve bu erkek Tanrılar, Tanrıçaların eşi konumundadır.

2. Hinduizm’de Kadın

Dinin kadına bakışı ve kadınlarla alakalı olan ritüeller tarih boyunca toplumlara ve şartlara göre değişiklik göstermiştir. Genel olarak birçok dinde kadınlar değersiz ve ikinci plana atılmış vaziyettedir. Günümüzde Hinduizm’in kadın konusundaki tutum ve uygulamaları ise diğer dinlerle benzer niteliktedir. Fakat bu durum tarihsel süreç içerisinde hep aynı düzlemde değildir. Öyle ki ilk dönemlerde kadınlara karşı nispeten daha olumlu yargılar söz konusu iken ilerleyen süreçte kadınlar hakkında olumsuz ifadeler ve uygulamalara rastlamak mümkündür.

Bir dini anlamak için başvurulacak en önemli kaynak o dinin kutsal metinleridir. Dolayısıyla Hinduizm’in kadına bakışı üzerine ele alacağımız en temel kaynaklar dini

⁶⁵ Cemil Kutlutürk, “Hint Dinleri”, 198.

⁶⁶ Yitik, *Doğu Dinleri*, 72.

metinlerdir. Bu bağlamda çalışmamız kapsamında Hinduizm'in kutsal metinlerinde kadının konumunu ve kadına yönelik ifadeleri inceleyeceğiz.

2.1. Dini Metinlerde Kadın

Hinduizm'in her biri farklı özelliklerle ön plana çıkan birçok kutsal kitabı olduğundan önceki kısımda bahsetmiştik. İfade ettiğimiz üzere bunlar Sruti (vahiy edilenler) ile Smriti (akıl edilenler) olarak iki ayrılmakta ve kendi alt başlıkları bulunmaktadır. Genel olarak da insanın Tanrı'da yok olması, Atman-Brahman özdeşliği gibi felsefi ve metafiziksel konuların yer aldığı, mecazî veya metafiziksel konuların çeşitli kahramanlar şahsında somutlaştırılarak anlatıldığı ilahilerden oluşan kaynaklardır. Biz bu kaynaklar içerisinde kadınlara ilgili ifadelerin daha çok yer aldığı Vedalar, Upanişadlar ve Manusmriti (Manu Kanunnamesi) üzerinden konumuzu ele alacağız.

İlahi ve kutsal bilgi anlamına gelen Vedalar, uzun yıllar sözlü olarak aktarıldıktan sonra yazıya geçirilmiştir. Âri halkının Vedalar üzerinde büyük bir etkisi söz konusu olsa da yerli halkın kültürü de bu metinlerde kendisine yer bulmuştur. Vedaların Hint toplumu üzerinde etkili olduğu ve söz konusu etkinin hissedildiği döneme Vedik Dönem denilmiştir. Bu dönem içerisinde kadınlara yeni bir nesil dünyaya getirdikleri için anne olmanın yanı sıra yaşadıkları topluma zengin bir şekilde katkıda bulunma potansiyeli yüksek bireyler oldukları için de saygı duyulmuş ve değer verilmiştir.⁶⁷ Zira bu dönemde kadınlar evde yapılan günlük ibadetlerin kontrolünü sağlamanın ve evin idaresinde söz sahibi olmanın yanı sıra eğitim ve savaş konusunda da aktif rol almıştır. Hindu toplumunda Ârilerin etkisiyle oluşan ataerkil bir anlayış hâkimdir. Söz konusu toplum erkek çocuğuna önem verirken Rig Veda'daki ilahilerde Dravidyen kültürünün etkisiyle kız çocuğu da onurlandırılmış⁶⁸ ve her ikisine de eşit davranılması tavsiye edilmiştir.⁶⁹ Kız ve erkek çocuk arasındaki eşitlik anlayışı eğitimde de kendini göstermiştir. Zira Vedik dönemde sadece erkeklerin değil kadınlarında eğitimine de önem verilmiştir.⁷⁰ Öyle ki bu dönemde kadınlarda erkekler gibi askeri eğitime dâhil edilmiştir. Bununla alakalı olarak Vişpala ve Mudgalani adlı kadınların

⁶⁷ Puspa Saikia, "Status of Women in the Vedic Literature with special reference to Rig-Veda", *International Journal on Arts, Management and Humanities*, 6/1 (2017): 80.

⁶⁸ Rig Veda, 3.31.1

⁶⁹ Rig Veda, 3.31.2

⁷⁰ Saikia, "Status of Women in the Vedic Literature with special reference to Rig-Veda", 81.

askeri eğitim olarak savaş alanlarında olduğuna dair çeşitli bilgilere Rig Veda'da yer verilmiştir.⁷¹ Yerli Dravidyen halkın tek başına yaşadığı dönem içerisinde kadınlar hakkındaki düşünceler olumlu yönde iken Ârilerin Hindistan'a gelmesi ve kültürel olarak etkilenmenin sonucunda kadınlara karşı olumsuz yargıların ve uygulamaların ortaya çıkması söz konusu olmuştur.

Hinduizm'in diğer dönemlerinde olduğu gibi Vedik dönemde de evlilik kutsal bir görev olarak görülmüştür. Hem erkek hem de kadın için önemli olan bu görevde kızlara eşlerini seçme hakkı tanınmıştır.⁷² Rig Veda'da yetişkin kızların eş bulmak için çeşitli bayramlara ve halk toplantılarına katıldıkları bu hususta annelerinin de onlara izin verdiği belirtilmiştir.⁷³ Rig Veda ilahilerinde evli bir kadının görevi ilk olarak çocuklarını iyi bir şekilde yetiştirmesi ve ailesi için fedakârlık yapması olarak belirlenmiştir.⁷⁴

Rig Veda'da kadınlar taşıdıkları özelliklere göre farklı isimlerle anılmışlardır. Örneğin, kadınlar gerçeğin habercisi ve koruyucusu oldukları için Rtachit⁷⁵, alçakgönüllü ve mütevazı oldukları için Stri⁷⁶, cesur erkeklerin anneleri oldukları için Virini⁷⁷ ve olağanüstü varlıklar oldukları için ise Yashasvati⁷⁸ diye adlandırılmışlardır.

Veda metinlerinden bir diğeri olan Sama Veda ise Rig Veda'da bulunan birçok ifadenin tekrarı şeklindedir. Söz konusu ifadeler melodili ve ritmik halde ifade edilir. İkinci veda olarak bilinen Sama Veda'da da Rig Veda'da olduğu gibi kadınlar çeşitli adlarla anılır. Yine bu metinlerde İndra'yı doğuran Ana Tanrıça hayat veren mübarek bir anne olması sebebiyle kutsanır.⁷⁹ Vedaların üçüncüsü olan Yajur Veda'da kadınlar kocasına itaatkâr olan, mutluluğu kocasıyla huzur içinde yaşarken bulan, yemekleri güzel ve sağlıklı pişiren, belagatli konuşmalar yapan ve atalarca beğenilen olarak nitelendirilir.⁸⁰ Bir diğer metin Atharva Veda' da karı kocanın mutlu, huzurlu ve sağlıklı bir evlilik hayatı için yapması gereken kuralları içerir. Bu bağlamda karı kocanın evlilik

⁷¹ Rig Veda, 1.112.10; Rig Veda, 10.102.

⁷² Saikia, "Status of Women in the Vedic Literature with special reference to Rig-Veda", 81.

⁷³ Rig Veda, 7.2.5.

⁷⁴ Rig Veda, 2.3.6.

⁷⁵ Rig Veda, 2.41.18.

⁷⁶ Rig Veda, 2.33.9.

⁷⁷ Rig Veda, 10.86.9-10.

⁷⁸ Rig Veda, 1.79.1.

⁷⁹ Tezokur, *Hinduizm ve Kadın*, 25.

⁸⁰ Tezokur, *Hinduizm ve Kadın*, 26.

boyunca her şeyi birbirleriyle paylaşmaları⁸¹, sakin olmaları, uyum içinde yaşamaları, evdeki sorumluklarını yerine getirebilmek için birbirlerine destek olmaları, sinirli ve kırıcı olmamaları gerektiği⁸² gibi hususlara söz konusu metinde rastlamak mümkündür. Bunun yanı sıra Atharva Veda metinlerinde kadının temiz olmadığı özellikle regl dönemi içindeyken kirli veya pis olarak anıldığı görülmektedir.⁸³ Öyle ki regl olan kadın pirinç ekiminde dahi bulundurulmaz. Bulunduğu takdirde pirinçlerin hepsinin çürüyeceğine inanılır.

Sruti külliyatının bir diğer kitabı ise “gizli öğretisi” anlamına gelen Upanişadlardır. Bu metinlerde kadının yaratılışı ele alınmaktadır. Anlatılarda Atman’ın⁸⁴ başlangıçta yalnız olduğu ve zamanla yalnızlıktan mutsuz olması nedeniyle kendisine bir arkadaş istediği ifade edilir. Söz konusu arkadaş kendisini bölerek bir kadın ve erkeğin oluşmasıyla elde eder. Böylece kadınla erkeğin birleşmesiyle insanlık var olmaya başlar.⁸⁵ Bununla birlikte Upanişad metinlerinde kadınlar cinsel arzuları tarafından yönetilen, gurur ve şatafata önem veren bireyler olarak nitelendirilmektedir. Felsefik bir yapıya sahip olan Upanişadlar’da kadınların kocalarını, kocası olduğu için değil de kendisi için sevmesi gerektiği ve kocalarında karılarını kendisi için sevmesi gerektiğine dair ifadeler yer almaktadır.⁸⁶

Konumuz itibarıyla ele alacağımız bir diğer eser olan Manusmriti, Hinduizm’in temel ibadet ve ahlak ilkelerini içinde bulundurur. Bu eser birbirinden farklı yazarların farklı dönemlerde ele aldığı kanunnamelerin toplamı mahiyetindedir. Eserde birçok konu yer almakla birlikte özellikle Hindu yaşam tarzı ve düşünce yapısı ele alınır. Ayrıca kastlardaki bireylerin yapması gereken görev ve sorumluluklardan bahsedilerek farklı kastlardaki kadın ve erkeğin nasıl davranması gerektiği gibi günlük hayatla ilgili konuları, evli olan kadın ile erkeğin birbirine karşı görevleri, cinsel kurallar gibi aile yaşantısını baz alan ayrıntıları bünyesinde barındırır.⁸⁷ Manusmriti, diğer metinlere göre Hindu dinine ve sosyal yapısına yaklaşımı açısından önemli görülen ve kadın konusunu

⁸¹ Atharva Veda, 2.30.2.

⁸² Atharva Veda, 6.42.1.

⁸³ Atharva Veda, 6.57.8.

⁸⁴ Atman, bir beşerin, canlı ya da cansız tüm varlıkların içindeki (görünmez olan) güçtür.

⁸⁵ Tezokur, *Hinduizm ve Kadın*, 27.

⁸⁶ Mehmet Ali Işım, *Upanişadlar “Tanrı’nın Soluğu”* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1976), 136.

⁸⁷ Ersöz, . “Manu Kanunnamesi’ne Göre Hinduizm”, xxiii.

ayrıntıyla ele alan bir eserdir.⁸⁸ Özellikle Hinduizm'in çokça eleştirildiği *sati*, *drahoma* gibi uygulamalar Manusmriti'de yer alır.

Manusmriti'de kadına bakışın iki boyutta olduğunu görmek mümkündür. Bunlardan ilki; kadına verilen insani değerin erkeğe kıyasla var olan durumudur. Bu boyutta Hindu kadını doğduğu andan itibaren cinsi itibarıyla kötü fitratlı⁸⁹ olması sebebiyle öldürülen, erkek çocuk doğurmadığında terk edilen ve kendisine kötü davranırsa bile kocasına sonsuz itaat etmek zorunda olan bir konumdadır. İkinci boyut ise kadının “eş” pozisyonudur. Bu pozisyon, kadını daha çocukken evlendirilen, istediği eşi seçmesine izin verilmeyen, kocasına itaat etmek zorunda olan ve kocası öldükten sonra ise tam anlamıyla yok sayılan bir konuma mahkûm eder. Aslında bu iki boyut birbiri ile sebep sonuç ilişkisi içerisindedir.⁹⁰ Kadına karşı olan bu olumsuz tutumun bilhassa Manusmriti'den sonra yani Orta Çağ döneminde başlaması Manusmriti metinlerinin bu bakış açısının yerleşmesinde ne derece etkili olduğunu gösterir.

Hinduizm'in dini metinlerinde özellikle Manusmriti'de kadınların erkekler gibi özgür olmadığı ifadeleri yer alır. Bu ifadelere göre kadın her daim bir erkeğin himayesinde olmalıdır. Erkeğe bağlı olma durumu çocukken babaya ve erkek kardeşe, evlendikten sonra eşe ve erkek evlada olacak şekilde kadının hayatının her anında var olan bir gelenektir.⁹¹ Öyle ki kadınlar kendi evlerinde bile hiçbir şeyi kendi başlarına yapamazlar. Metinlerde, kadının bu durumdan kurtulmak ve özgürlüğüne kavuşmak için çabalamaması, böyle bir davranışın hem kendisine hem de ailesine zarar vereceği açıkça dile getirilir.⁹² Bazı metinlerde kadının bağımsız olmamasının gerekliliği sıkça tekrar edilen bir konudur. Kadınların bağımsızlığı konusunda bu kadar katı kuralların olmasının sebebi kadınları, kötü fitratlı, muhafaza edilmediği sürece kötü yola düşmeye müsait ve sadakatsiz kişiler olarak nitelendirmeleridir. Bu nedenle dini metinlerde kadınların bu özellikleri göz önünde bulundurularak erkeklerle kadınları muhafaza etmeleri için tavsiyeler verilmektedir. Kadını ev işleriyle ve para biriktirmekle meşgul ederek koruyabilecekleri gibi bazı tavsiye ifadelerini Hinduizm'in dini metinlerinden

⁸⁸ “The Laws of Manu (Manusmriti)”, The Sacred Books of the East. Çev. George Bühler, c.25, (Oxford: Clarendon Press, 1886), 14.

⁸⁹ “The Laws of Manu”, IX, 14-15.

⁹⁰ “The Laws of Manu”, V, 154.

⁹¹ “The Laws of Manu”, IX, 3.

⁹² “The Laws of Manu”, V, 149.

özellikle Manusmriti' de görmek mümkündür. Fakat bunun yanında erkeğin bunları yaparken kadını zorlamaması gerektiği de metinlerde dile getirilir.⁹³

Manusmriti' de bir babanın kızına karşı görevleri olduğu ve bu yasayı bilen her babanın bunları yerine getirmesi gerektiği anlatılmaktadır. Manusmriti gereği bir baba kızını tüm kötülüklerden korumalıdır. Kötülüklerden maksat ise namusunu kirletecek işlerdir. Yani bir baba kızını evlenip kocasının himayesine girene kadar iffetli olarak muhafaza etmelidir. Bir başka görev olarak da hiçbir baba evlenme çağına gelen kızını evlendirirken bahşış dahi almamalıdır. Çünkü küçük ya da büyük fark etmeksizin alınan herhangi bir meblağ babanın kızını sattığı anlamına gelmektedir ve bu durum Manusmriti' de hoş karşılanmamaktadır.⁹⁴

Manusmriti' de bir kadının eşine sonsuz itaat etmesi gerektiğini, dini bütün bir kadının kocası hayattayken ve öldüğünde de bu itaati bırakmamasını ele alan maddeler bulunmaktadır.⁹⁵ Eğer bir kadın kendisini arzulayan eşini kabul etmez ve itaatini eksik yapar ise erkeğin dövüleceğine dair ifadeler söz konusu metinde yer almaktadır.⁹⁶ Eşine itaatkâr olması istenilen kadın, eşi tarafından her daim korunmakta ve korunmadığı takdirde ailesine üzüntü getireceği ifade edilmektedir.⁹⁷ Bir erkeğin karısını dikkatli ve özenli korumasındaki en büyük sebep erkeğin neslini de koruduğuna olan inançtır. Manusmriti' de geçen ifadelere göre kadın önemsiz bile olsa korunmalı ve kadına daima evle alakalı sorumlulukları hatırlatılmalıdır.⁹⁸

Manusmriti' de kadınlar hakkında yer alan bir diğer konu ise kadınları yıkıma uğrattığına inanılan davranışlardır. Bu bağlamda kadının eşinden ayrılmış olması, içki içmesi, kötü olarak bilinen insanlarla bir araya gelmesi, konudan konuya atlayarak konuşması, hiçbir sebep yokken saatlerce uyuması, kocasının dışında bir erkeğin evinde ikamet etmesi, şehvete ve paraya düşkün olması gibi birçok davranışın kadının yıkımına sebep olacağı ve öldükten sonrada bunların cezasını çekeceği ifadeleri söz konusu eserde yer almaktadır.⁹⁹ Manusmriti' nin ideal kadın anlayışında ise kadın her zaman neşeli, temiz, tüm zamanını evine ayıran, ev yönetiminde akıllı, harcamalarında tutumlu

⁹³ “The Laws of Manu”, IX, 10-11.

⁹⁴ “The Laws of Manu”, IX, 2-13.

⁹⁵ “The Laws of Manu”, IV, 154.

⁹⁶ “The Laws of Manu”, VI, 4-7.

⁹⁷ “The Laws of Manu”, IX, 5.

⁹⁸ “The Laws of Manu”, IX, 9.4-13.

⁹⁹ “The Laws of Manu”, IX, 13.

ve kocasına her daim itaatkâr olmalıdır.¹⁰⁰Bu özelliklere sahip olmayan kadına hem Manusmriti' de hem de toplum içerisinde iyi gözle bakılmamaktadır.

Hinduizm'in dini metinlerinde ele alınan bir diğer konu da çok eşlilik. Özellikle Manusmriti' ye göre erkek karısında kötü olarak bilinen özellikler görürse başkasıyla evlenebilir veya karısının üzerine başka bir kadın getirebilir. Örneğin bir kadın para konusunda savurgansa; asi ve öfkeliyse; alkol kullanıyorsa veya hasta ise kocası başka bir kadınla evlenebilir.¹⁰¹ Anlaşıldığı üzere Hinduizm'in dini metinlerinde bilhassa halk arasında itibarı yüksek olan Smriti metinlerinde çok eşliliğe izin verilmektedir.

Tüm bu olumsuzlukların yanı sıra az da olsa kadınlar konusunda olumlu ifadeler ve kurallarda dini metinlerde yer alır. Bu bağlamda kadının saygı görmesinin Tanrıları sevindirdiği dile getirilir. Erkekler iyi bir şans istediği zaman kadına saygılı olmalı ve onu donatmalıdır denir. Ayrıca kadına kötü davranılan ailelerin yakın zaman içerisinde yok olacağı, aksi söz konusu olduğunda ise başarılı olacağı ifade edilir.¹⁰²

2.2. İbadet ve Mabette Kadın

Hinduizm, bireyin hayatına doğrudan müdahale eden, hayatın her alanında etkisi olan bir dindir. Günlük hayatla ilişkili çok sayıdaki dini ayinleri nedeniyle Hinduizm'i bir hayat tarzı olarak tanımlayanlar bile vardır.¹⁰³ Hinduizm'e inananlar için ibadet, tanrıya bağlılığı göstermek için bir araçtır. Yapılan bu ibadetler yaşanan bölgeye, kастlara, cinsiyete, yaşam tarzına, inanılan tanrılara ve içinde yaşanan zamana göre değişiklik gösterir.¹⁰⁴

Hinduizm'de ibadetler günlük yapılanlar, özel durumlarda yapılanlar ve yılın belli dönemlerinde yapılanlar olarak üç kategoride ele alınır. Günlük ibadetler şafak doğmadan, öğlen güneş tepedeyken ve güneş batarken yapılan dua ve zikirlerden ibarettir. Günlük ibadetleri yapacak bireyler sadece Brahman, Kşatriya ve Vaisya kastına mensup olan erkeklerdir.

¹⁰⁰ “The Laws of Manu”, V, 155.

¹⁰¹ “The Laws of Manu”, IX, 82.

¹⁰² “The Laws of Manu”, III, 55-59.

¹⁰³ James Lochtefeld, *The Illustrated Encyclopedia of Hinduism*, (London: Marshall Cavendish Limited, 1978) 2501.

¹⁰⁴ Nermin Öztürk, “Hinduizmdeki Günlük İbadetlerden Sandhyavandanam”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 46/16 (2018): 16. (15-36.)

Günlük ibadet konusunda kadınların durumuna gelince; kadınlar hangi kasttan olursa olsun Vedaların ve kutsal metinlerin okunduğu ibadetlere katılamamaktadır. Onlar sadece kocalarının ibadet amacıyla kullandığı eşyaları temizleme ve kocalarına yemek hazırlama gibi işleri yapmakla görevlidirler.¹⁰⁵ Günlük ibadetlerin yanı sıra geçiş dönemlerinde icra edilen ibadetlerde bulunmaktadır. Samskaralar olarak adlandırılan bu ibadetler bireyin doğumundan önce başlayıp birey ölene kadar beş aşamada yapılmaktadır. Tören ayinleri ve ritüeller Hindular için önemli bir yere sahiptir. Bireyin hayatındaki belli değişim dönemlerini ifade eden bu törenlerin amacı bireye yeni dönemdeki rollerini hatırlatmaktır. Bu törenler ve ritüeller genellikle erkekler için yapılır. Yetişkin her erkekten bulunduğu dönemin kurallarına uyması beklenir.¹⁰⁶ Geçiş törenlerinin ilki doğum öncesi samskaralardır. Bu aşamada sağlıklı çocuk sahibi olmak, hamileliğin üçüncü ayında anne rahmindeki bebeğin güvenliği ve hamileliğin sonuncu ayında bebeğin sağlıklı bir şekilde doğması için yapılan üç samskara bulunur. İkinci geçiş töreni çocukluk samskaralarıdır. Bu dönem içinde ilk olarak bebek ve anne doğumdan sonra evde gizlenir ve toplum içine çıkamaz. Daha sonra ad koyma töreni doğumun on birinci günü yapılır. Hem kız hem de erkek çocuğu için yapılan bu törende erkek için yapılan tören daha gösterişli olur. Ardından çocuğun ilk güneşe çıkması, ilk tahıl yemesi, saçının kesilmesi ve kulak memesinin delinmesi için de törenler düzenlenir. Üçüncü geçiş töreni ise eğitim samskaralarıdır. Alfabeyi öğrenmekle başlayan bu dönem kutsal ipin verilmesi, Vedik metinlerin okunması, sakalın tıraş edilmesi ve öğrenciliğin bitmesiyle son bulur. Eğitim samskarasının ardından evlilik samskarası gelir. Eğitim hayatını tamamlayan bir erkeğin en önemli görevi kendisine, ailesine ve kastına uygun bir kızla evlenip erkek çocuk sahibi olarak soyunu sürdürmesidir.¹⁰⁷

Son geçiş töreni ise ölüm samskarasıdır. Ölen erkekler için düzenlenen bu törenlerdeki amaç bedeni terk eden ruhun sonraki yaşam yolculuğuna yardımcı olmaktır. Cenaze törenlerinde ölen erkeğin büyük oğlu tarafından yapılan cesedin taşınması, yakılacak odunların temin edilmesi, ateşin yakılması ve sonrasında küllerin

¹⁰⁵ Katar, "Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları", 61.

¹⁰⁶ Demirci, "Hinduizm", 116.

¹⁰⁷ Lakshmi Kapani, *The Philosophical Concept of Samskara*, (Delhi: Motilal Banarsidass, 2013), 10; Tezokur, *Hinduizm ve Kadın*, 93.

toplantması gibi ritüeller söz konusudur. Bu ritüeller kadınlar için geçerli değildir.¹⁰⁸ Çünkü Hinduizm'e göre kadınlar yalnızca kocalarına en iyi şekilde hizmet etmekle görevlidir. Cenaze törenlerinde kocası ölen kadın, kocası için yas tutar. Erkeğin cesedi yakılırken kadını da eşiyile birlikte diri diri yaktıkları *sati* adı verilen bir ritüel de söz konusudur. Bu uygulamayı Brahman ve Kşatriya kastlarına mensup olan kişiler yerine getirirken 19.yüzyılda İngilizlerin Hindistan'ı işgali ile yasaklanmıştır. Fakat kırsal kesimlerde hala gizli bir şekilde devam edilmektedir.¹⁰⁹

Hinduizm'de var olan hac, oruç ve kurban gibi ibadetlerin uygulanışı ise mezheplere göre farklılık gösterir. Hac ibadeti sırasında kutsal yerleri ziyaret edip Ganj Nehri'nde "kozmik su" ile yıkanan bireyler genellikle erkeklerdir.¹¹⁰ Bir çeşit hac ibadeti olarak görülen bu ritüel özellikle din adamları tarafından gerçekleştirilir.¹¹¹ Oruç ibadeti ise genellikle perhiz şeklindedir. Oruçta sadece pirinç, meyve suyu gibi gıdalar yenilebilir ve hayvansal gıdalardan uzak durulur. Bazı zamanlarda yalnızca kadınlar oruç tutar ve "Tanrı'nın kadınlık vasıflarının tezahürü olan" tanrıçaya ibadet ederler.¹¹² Hinduizm'de özellikle bekar kızların iyi bir adamla evlenmek için tuttuğu *Jaya-parvai Vrat* olarak adlandırılan bir oruç bulunmaktadır. Bu orucun tanrıça Parvati'nin kocası Şiva'yı elde etmek için tuttuğu oruç olduğuna inandıkları için Hindu kızları için önemlidir. Bununla birlikte evli Hindu kadınlarının, kocalarının ömrünü uzatmak amacıyla dua mahiyetinde tuttıkları bir oruç söz konusudur. *Vata Savitri* adı verilen bu oruçta kadın, kocasının ona oruç açtığını beklemekte ve kocası elleriyle kadına yemek yedirmedeği sürece kadın oruca devam etmektedir.¹¹³ Kurban ibadeti ise oldukça önemlidir. Hinduizm'in ilk dönem dini metinlerinde dahi yer alan kurban ibadeti, kanlı ve kansız olarak iki şekilde de yapılırken kanlı kurban ritüelinin eleştirilere maruz kalmasıyla kansız kurban ön plana çıkmış ve yaygınlaşmıştır. Kansız kurban ritüelinde çiçek, tütüsü, yiyecek vb. şeyler sunulur.¹¹⁴ Günlük olarak yapılan kurban, Hinduizm için önemli bir ibadettir. Kurban ibadetinde diğer ritüellerde olduğu gibi yine erkek ön

¹⁰⁸ Tezokur, *Hinduizm ve Kadın*, 168.

¹⁰⁹ H. Hilal Şahin, "Hindistan'da Dul Olmak "Sati Uğruna Diri Diri Yakılan Kadınlar"", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/Kadın Özel Sayısı, (2017), 71.

¹¹⁰ Demirci, "Hinduizm", 116.

¹¹¹ Demirci, "Hinduizm", 116.

¹¹² Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, M. Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2018), 167.

¹¹³ Thowhidul Islam, "Hinduizm, Budizm ve İslam'da Oruç: Mukayeseli Bir Çalışma", içinde *Ramazan ve Oruç*, ed. Berat Açıl, Fahrettin Altun, (İstanbul: Belikan Basım, 2015), 66-67.

¹¹⁴ Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, (İstanbul: Kabbacı Yayınları, 2003), 334-336.

plandadır. Özellikle aile reisliği döneminde erkekler kurban töreninin yöneticisi konumundadırlar.¹¹⁵ Görüldüğü üzere yapılan ayinler için gerekli tüm hazırlığı kadınlar yapmakta, ayinin başlatılması ve idaresi ise erkekler tarafından icra edilmektedir.

Hinduizm’de Tanrılar adına yapılmış ve içerisinde Tanrıların heykelleri bulunan birçok mabet vardır. Bazı durumlarda ise Hindular tarafından kutsal sayılan şehirlerde mabet olarak görülür. Bu şehirlere yahut mabetlere gidip ibadet ederek Tanrıların sevgisi kazanılır. Hinduizm’deki inançlara göre kadınların mabetlere girmesi ve okunan ilahileri dinlemesi doğru değildir. Kadınlar mabetlere gitse bile Brahminler eşliğinde Veda metinlerinin okunduğu ayinlere katılamamakta yalnız tütsü yakarak bireysel ibadet yapabilmektedir. Bunun yanı sıra kadınlar panchanga namaskaram adı verilen alnın, ellerin ve dizlerin yere konulması şeklinde olan secde uygulamasıyla, erkekler ise ashtanga namaskarma olarak ifade edilen bütün bedenin yere teması şeklinde yapılan secde uygulamasıyla tapınaklarda ibadet edebilmektedirler.¹¹⁶ Tüm bunların aksine Hinduizm’in müntesipleri tarafından önemli görülen dini metinlerde ise kadınların ibadet etmemesi sadece ibadet eden kocasına hizmet etmesi kuralı bulunur.¹¹⁷

Hinduizm’de kadınlar tapınakta yapılan ibadetlerde aktif rol alamamasına rağmen evlerinde kendilerine özgü ibadetler yapabilmektedirler. Özellikle kadınlar için önemli olan Tanrıça’ya ibadet etmek, oruç tutmak ve yılın belli günleri tüm ailenin bir araya geldiği merasimler düzenlenmesi gibi uygulamalarda kadınlar yer almaktadır. Hinduizm’de aile içindeki dini hayatı canlı tutmak için kadınlar tarafından icra edilen ev içi ibadetler söz konusudur. Pujalar diye adlandırılan ve herkes tarafından yapılabilen bu ibadetleri bilhassa kadınlar evlerinde yönetmektedir. Aile üyelerinin toplanıp belirli bir Tanrı’ya bağlılıklarını ifade ettiği bu ritüelin ana katılımcısı da kadınlardır. Söz konusu ibadet kadının tüm ailesi için kurtuluş istemesine vesile olur. Ayrıca bu ritüeli yönetme rolünü sadece evli kadınlar ve evli olmayan bakire kızlar üstlenebilmektedir. Pujalar bazı Hindular için ara sıra yapılan, bazıları için dönemsel ve bir kısmı içinse günlük yapılan ritüeller mahiyetindedir. Günlük pujalar kadınların gün içinde evde veya tapınaklarda kendi aralarında yaptıkları ibadetlerdir. Günlük pujanın yanı sıra adak törenleri kapsamındaki pujalarda kadınlar tarafından yapılmaktadır. Bu törenlerde

¹¹⁵ Ersöz, “Manu Kanunnamesine Göre Hinduizm”, 11.

¹¹⁶ Tezokur, *Hinduizm ve Kadın*, 185.

¹¹⁷ “The Laws of Manu”, IX, 18.

kadınlar genellikle iyi kocalar, mutlu evlilikler, iyi çocuklar ve sağlık gibi konularda adakta bulunmaktadır. Bu iki puja ile birlikte yılın belli dönemlerinde yapılan ve özellikle bazı tanrıların veya tanrıçaların adları ile anılan pujalar da söz konusudur. Misal Kuzey Hindistan'da yaşayan kadınlar tarafından 23 Ekim- 22 Kasım tarihleri arasında otuz günlük Kartik puja diye isimlendirilen bir ibadet yapılmaktadır. Bu süre zarfında belli başlı yiyeceklerden uzak durularak perhiz uygulanır ve günlük banyo yapılır. Ardından kızlar ve kadınlar çamurdan tanrılar yaparak bunlara tapınırlar.¹¹⁸ Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere Hinduizm'de sadece erkeklerin yaptığı ibadetler olduğu gibi sadece kadınlara özgü olan ibadetler de bulunmaktadır.

Hinduizm'de yer alan diğer bir uygulama ise ve kadınların kamusal alanda gizlenerek uzak tutulması için onlara giydirilen *purda*(*pardah*) adlı kıyafettir. Purda, Hindistan'ın bazı bölgelerinde kadınlar üzerinde baskı kurmak amacıyla kadınların genellikle yüzlerini örtmek için başlarına taktığı bir başörtüsüdür.¹¹⁹ Söz konusu kıyafete purda adı verildiği gibi kadınların toplumdan soyutlanarak evlere hapsedilmesine ve belirli kısıtlamalara maruz kalmasına da purda sistemi denilmektedir. Zira söz konusu uygulama kadının belli erkeklerle olan etkileşimini düzenlemektedir.¹²⁰ Bu uygulama Hindu toplumunun tamamında var olmamasına rağmen toplumun genelinde kadınları kısıtlayan kurallar söz konusudur. Örneğin kadınlar akrabalarını veya arkadaşlarını ziyaret etmek amacıyla dışarı çıkabilirler fakat geceyi kendi evleri dışında bir yerde geçiremezler.¹²¹

¹¹⁸ Tezokur, *Hinduizm ve Kadın*, 189.

¹¹⁹ Tezokur, *Hinduizm ve Kadın*, 185.

¹²⁰ Clare M. Wilkinson- Weber, *Embroidering Lives : Women's Work and Skill in the Lucknow Embroidery Industry*, (New York: State University of New York Press, 1999), 74-75.

¹²¹ Tezokur, *Hinduizm ve Kadın*, 186.

Resim. 1.5: Zenana bölgelerinde purdahın kaldırılmasını gösteren bir çizim.

Kaynak: Oriental and India Office Collection, British Library, 1848;

<https://en.wikipedia.org/wiki/Purdah>

2.3. Aile Hayatında Kadın

Hint toplumunda ataerkil bir anlayışın hâkim olduğu görülür. Bu ataerkil toplumda aile her ne kadar kutsal sayılsa da ailenin yapı taşlarından biri olan kadına karşı dışlayıcı bir tutum söz konusudur. Bu olumsuz tavrın dine ve dini metinlere yansıdığı bilinir. Fakat dini metinlerin sebep olduğu bir tavırda söz konusudur. Önceki başlıklarda ifade ettiğimiz gibi Hinduizm'e inanların çokça itibar ettiği dini metinlerde kadına karşı genellikle olumsuz ifadelerle rastlamak mümkündür.

Hindistan'da kadınların maruz kaldığı bu dışlayıcı tavır kadın daha doğmadan başlar. Öyle ki birçok aile bebeğin kız olacağını öğrendiği an onu öldürmekten yanadır. Özellikle gelişen teknoloji ile cinsiyetin bebek doğmadan öğrenilebilmesi kız çocuklarının kürtaj yapılarak öldürülmesini artırmıştır. Kız çocuklarının aileleri tarafından istenilmemesinin ilk sebebi onların kötü fitratlı olduğuna inanılmasıdır. Bir diğer sebebi ise Hint toplumunda yaygın olan kadının evlenirken erkeğe veya erkek tarafına vermek zorunda olduğu çeyiz geleneğidir. *Drahoma*(*yüklü para*)adı verilen bu gelenek kapsamında Hinduizm'de kadının ve ailesinin erkekten para istememesi ısrarla dile getirilirken erkeğin para istememesi konusunda herhangi bir ifade yer almaz. Evlenecek kızın sosyal statüsü ve ailesinin maddi durumu gibi birçok unsur söz konusu çeyizin miktarını belirlemede önemli faktörlerdir. Birçok ailenin maddi durumunu

zorlayan bu gelenek kız çocuklarının öldürülmesine sebep olur.¹²² Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki kutsal kitaplarda görülmeyen bu uygulama dayanağını gelenekten almaktadır.¹²³

Hinduizm'in dini metinlerinde kadın ile ilgili karşımıza çıkan diğer bir konu ise kız çocuklarının küçük yaşta evlendirilmesidir. Hatta bir adım daha ileri gidilerek yaş küçük kız çocuğunun kendisinden yaşça büyük bir erkekle evlendirilmesi öğütlenir. Öyle ki kız çocuklarının ve erkeğin yaşının kaç olması gerektiği bile dini kurallarla belirlenir. Yaş konusunda dikkat çeken husus ise erkeğin yaşının kız çocuğunun yaşından üç kat fazla olmasıdır.¹²⁴ Kız çocuklarının bu şekilde küçük yaşta evlendirilmesinin sebebinin kızları korumak olduğu ifade edilir. Kötü ve yanlış ilişkiler yaşamadan kız çocuklarının evlenmesi onların iffetini korumak ve ömrünü namuslu sürdürmelerini sağlamak içindir. Çocuk evlilikleri 1860 senesinde yasaklanmasına rağmen Hindular arasında özellikle kırsal kesimde hala yaygın olarak uygulandığı bilinmektedir.¹²⁵

Hinduizm'de aile hayatı çok değerli olarak görülür. Fakat kadın söz konusu olduğunda bu değer kadına verilmediği de açıkça ortadadır. Misal kadınların evleneceği kişiyi seçmesi bile hoş karşılanmayan bir durumdur. Kadınlar, babalarının ya da ağabeylerinin münasip gördüğü, kendi mensubu olduğu kasttan erkeklerle evlendirilir. Hinduizm'deki inanca göre sekiz evlilik türü vardır ve bunlardan en makbul olanı *Brahma* evliliğidir. Bu evlilik, bir babanın kızını süsleyip tapınak kanunlarını iyi bilen, karakterli birine hediye olarak vermesiyle gerçekleşir.¹²⁶ İkinci evlilik türü ise genç bir kızın takılarla süslenip babasının rızasıyla kurban ritüelini eksiksiz şekilde yerine getiren bir rahiple evlendirilmesi ile gerçekleşen *Daiva*'dır.¹²⁷ Bu evlilik kadını aşıladığı için *Brahma* evliliği kadar makbul görülmemiştir. Bir diğer evlilik çeşidi *Arsha*'dır. Burada kız, iki inek karşılığı evlendirilir. *Prajapatyabaşka* evlilik türüdür ve Kşatriyalar için uygun görülür. Bu evlilikte damadı kazanmak amacıyla çeşitli armağanlar sunulur. Genç kızların istememesine rağmen ebeveynlerin zorlamasıyla

¹²² Sita Agarwal, "Genocide of Women in Hinduism" (1999), 48. <http://web.archive.org/web/20020214231038/www.dalitstan.or>.

¹²³ Ersöz, "Manu Kanunnamesine Göre Hinduizm", 16.

¹²⁴ "The Laws of Manu", IX, 94.

¹²⁵ A. S. Altekar, *The Position of Women in Hindu Civilization*, (Delhi: Motilal Banarsitas, 2016), 50.

¹²⁶ "The Laws of Manu", III, 27.

¹²⁷ "The Laws of Manu", III, 28.

yapılan evlilik ise *Gandharva*'dır. *Asura* adı verilen evlilikte ise kadının akrabaları ve ebeveynleri zengin bir damatla yüklü bir servet karşılığında kızlarını evlendirirler. Evlenecek kızın ailesinin ve akrabalarının öldüğü bir zamanda kızı o ortamdan uzaklaştırmak amacıyla yapılan evlilik ise *Rakshasa*'dır. Son evlilik türü ise en düşük evlilik şekli olarak kabul gören ve kızın istememesine rağmen bilinçsizce ve zorla yapılan *Paisacha*'dır.¹²⁸ Bu sekiz farklı evlilik türüyle birçok kız çocuğu kendisinden yaşça büyük erkeklerle bulunduğu konumun iyi olması nedeniyle evlendirilmekte ve kızlara herhangi bir itiraz hakkı da verilmemektedir. Kadın ailesini dinlemeyip istediği kişiyle evlenirse kendisine verilecek hediyeye takılardan mahrum bırakılacağı ifadeleri kutsal kabul edilen metinlerde yer almaktadır.¹²⁹

Hinduizm'de evlenen kadının başlıca görevi kocasına itaat ve hizmet etmektir. Öyle ki kadının kocasına itaati, Tanrıya itaatle eş tutulur. Dini metinlerde bile kadına verilen temel görev kendisini kocasına, çocuklarına ve ev işlerine adanmasıdır. Aynı zamanda kadın, kendi evi içerisinde şehvetli, çalışkan, iyi huylu ve açıkgozlü olmalıdır. Kocasının kazandığı parayı zekice kullanmalı, tasarruflu olmalı ve ailesinin mutluluğu için çabalamalıdır.¹³⁰ Kadın bu şekilde itaatkâr, sadakatli ve çalışkan olduğu halde erkek, karısı bunların dışında istediği başka özelliklere sahip değilse onu bırakabilir. Bunun dışında bir adam kendisini istemeyen karısına ise bir yıl tahammül etmeli ve bu süre sonunda kadının malına el koyarak ondan ayrılmalıdır.¹³¹ Yine kadın, erkek çocuk doğuramıyorsa, çocukları ölüyorsa veya kısır ise belli bir süre bekleyen erkek bu sorunlar düzelmediği takdirde karısından ayrılabilir veya üstüne yeniden evlenebilir. Bu şekilde tarafların memnuniyetsizliğinden doğan ayrılıklarda kadının herhangi bir kusuru olmasa bile erkeğin, kadını terk etmeye ve malına el koymaya hakkı vardır. Ancak erkek deli, cinsel olarak yetersiz ve kast dışı olduğunda karısını terk etme ve parasına el koyma yetkisine sahip değildir.¹³² Hinduizm'de boşanma konusu ise aileye ve çocuklara zarar vereceği için hoş karşılanmaz. Fakat karı koca birbirlerine karşı nefret duyuyorsa veya çocuklara olumsuz örnek oluyorsa daha kötü sonuçlar doğmaması için

¹²⁸ Tezokur, *Hinduizm ve Kadın*, 117-118.

¹²⁹ "The Laws of Manu", IX, 92.

¹³⁰ Atharva Veda, 4. 38. 1.; 4. 38. 4.

¹³¹ "The Laws of Manu", IX, 77-79.

¹³² "The Laws of Manu", IX, 77-79.

boşanmaya izin verilir. Bununla birlikte yine de boşanmanın ardından dul kalan kadına toplumda kötü, uğursuz ve tehlikeli gibi nitelendirmeler yapılır.¹³³

Hinduizm'in dini metinlerinde geçen ifadelerle göre Hinduizm'de bir adam karısında yalancılık, asilik, savurganlık veya hastalık gibi olumsuz özellikler görürse kadının yerine başka biriyle evlenebilir ya da iki kadınla da evli kalabilir. Burada görülüyor ki Hinduizm'de erkeklerin çok eşliliği dini kurallarla sabittir. Bir diğer durum ise iyi huylu olan kadının hasta olması söz konusu olduğunda erkeğin tekrar evlenmesi kadının iznine bağlanmıştır.¹³⁴

Hinduizm'de kocası ölen dul kadın fakirlik getiren, uğursuz, şanssız ve tehlikeli bir olgu olarak görülerek kocasının ölümünden sorumlu tutulmaktadır. Bu bağlamda Hinduizm'in erken dönemlerinde dul kadınlarla ilgili sati uygulaması gerçekleştirilmekteydi. Bu uygulamaya göre eşi yakılmak üzere olan dul kadın, eşinin yanına uzanır ve onunla birlikte yanmak istediğini belirtir. Bu sırada Rigveda'dan sözler okunur. Bu sözlerde kadının kocasına bağlılığından ve iffetinden bahsedilir. Daha sonra ölen kişinin kardeşi veya hizmetçisi kadını uzandığı yerden kaldırır ve kadına Rigveda'dan şu sözler okunur¹³⁵: “Cenazenin yanına uzanmış kadın, artık kalk! Kocandan ayrıl ve yaşadığımız şu dünyaya geri dön. Seninle evlenmek isteyecek kimsenin karısı ol.”¹³⁶ Görüldüğü gibi ilk zamanlarda kadının eşiyile birlikte yakılması olayı yoktur. Fakat Sudralar dönemin bu uygulama evrilerek kadınında kocasının cenazesiyile birlikte yakılması halini almıştır.¹³⁷

Sati adı verilen bu geleneğin kocasının ölmesiyle iffetsiz ve çirkin sıfatlara sahip olduğu anlaşılan kadının aklanmasına sebep olduğu kabul edilir. Öyle ki kocanın, kadının günahkâr olması nedeniyle öldüğüne inanılır ve bu durumda kadının eşinin cesediyile birlikte yanarak hem eşini huzura erdirmesi hem de kendi günahlarından arınması beklenir. Bu inanç dini metinlerde geçiyor olsa bile büyük oranda sosyal baskı ile kadınlar bunu yapmaya zorlanır. Sati kurbanı olan kadınlara toplum olarak saygı duyulur. Söz konusu uygulama 19. yüzyılda İngilizlerin Hindistan'ı işgaliyle

¹³³ Tezokur, *Hinduizm ve Kadın*, 149.

¹³⁴ “The Laws of Manu”, IX, 82.

¹³⁵ Kutlutürk, “Hinduizm'de Cenaze Törenleri (Antyeşti Samskara)”, 184.

¹³⁶ Rigveda, X, 18, 8-9.

¹³⁷ Kutlutürk, “Hinduizm'de Cenaze Törenleri (Antyeşti Samskara)”, 185.

yasaklanmış olmasına rağmen kırsal kesimlerde hala uygulanmaktadır. Öyle ki bazı bölgelerde hala sati mezarlarını görmek mümkündür.¹³⁸

Satinin uygulanmadığı ailelerde kocası ölen kadına başka bir dul kadından alınan tek renk eski bir sari giydirilir ve evin kiler ya da depo gibi bir köşesinde bir yıl boyunca yas tutturulur. Bu süre zarfında kadın az yemek yer, az konuşur. Bir yıllık yasin sonunda oturduğu köşeden kalkar ve üzerindeki sariyi başka bir dul kadının giymesi için çıkarır.¹³⁹ Hint toplumunda dul kadına bakış her zaman kötü yönde olmuştur. Birçok kadın küçük yaşta yaptırılan evlilikler nedeniyle yirmili veya otuzlu yaşlarda dul kalmıştır. Dul kadınların tekrar evlenmesine de iyi gözle bakılmamıştır. Öyle ki diğer erkeklere çekici görünmemesi için dul kadının saçını tıraş etmesi zorunludur.¹⁴⁰

Hinduizm’de kadınlarla ilgili bu kadar olumsuz kural ve uygulamanın yanı sıra özellikle erken dönemle sınırlı olmak üzere bazı olumlu durumlarda söz konusudur. Örneğin şans isteyen erkeklerin kadına saygılı davranması ve onu donatması gerekir. Bu erkek baba, ağabey veya eş olabilir. Kadına gösterilen saygı ve hürmetin tanrılar tarafından da hoş karşılanacağı ifade edilir. Bu şekilde kadına önem veren ailelerin her daim mutlu olacağına inanılır. Bu bağlamda kocanın da görevleri söz konusudur. Örneğin; koca, karısından hiçbir şeyi saklamamalıdır.¹⁴¹ Erkek karısına karşı şefkatli ve merhametli olmalıdır ki kadında onu aynı şekilde sevsin.¹⁴² Kadın her zaman eşinden gerekli saygıyı görmeli ve kadının onuru konusunda eşi titiz davranmalıdır.¹⁴³

Kadının eğitimi konusunda ise özellikle üç yüksek kastın kadınlarına, bir eğitmenin gözetiminde Vedik bilgileri okuma ve üzerinde çalışma fırsatı verilmektedir. Hatta bazı durumlarda kadınların da eğitim verebileceği ifade edilmektedir. Eğitimdeki asıl amaç ise erkeklerde olduğu gibi kadınlarında mokşaya ulaşarak kurtuluşa erebilmeleridir. Bir kadının, yapabileceği ritüelleri yerine getirip öldükten sonra erkek bedeninde tekrar doğması ve inançlı bir erkek olarak hayatını idame ettirmesiyle asıl kurtuluşa erişeceğine inanılmaktadır. Kadınların öğrenci olarak kabul görebilmesi için

¹³⁸ Şahin, “Hindistan’da Dul Olmak “Sati Uğruna Diri Diri Yakılan Kadınlar””, 71.

¹³⁹ Şahin, “Hindistan’da Dul Olmak “Sati Uğruna Diri Diri Yakılan Kadınlar””, 64.

¹⁴⁰ Tezokur, *Hinduizm ve Kadın*, 149.

¹⁴¹ Atharva Veda, 2. 30. 4.

¹⁴² Atharva Veda, 6. 8. 3.

¹⁴³ Atharva Veda, 6. 81. 1.

öğrenciliğin başlangıcını ifade eden kutsal bir ipliğin verildiği Upanaya töreni düzenlenmektedir. Öğrenci olarak eğitime başlayan kadınlar, Sadyodvahalar ve Brahmavadinler olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Sadyodvahalar evlenecekleri zamana kadar eğitim görürken Brahmavadinler ise hayatlarının sonuna kadar dini eğitimle uğraşmaktadırlar.¹⁴⁴ Kadınlar Vedaları incelemenin yanında birçok Vedik kurban ayinleri hakkında çeşitli problemleri tartışarak uzmanlaşmıştır.¹⁴⁵ Kadınların eğitim hayatı M.Ö. 300 yılından sonra büyük ölçüde zarar görmüştür. Arilerin işgali ve kadınlara Ari statüsünü aşılama isteği eğitim samskaralarını ilk olarak formaliteye indirgemiş ardında da eğitim samskaraları tamamıyla bırakılmıştır. Bu uygulamalar kadınların Veda okumalarına son vermiş ve devamında kadınların, Vedaları dinlemeleri dahi yasaklanmıştır. Erken yaşta çocuk evliliklerinin gündeme gelmesi ve yayılmasıyla birlikte de kadınların eğitim hayatı olumsuz etkilenmiştir.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Ursula King, “Word Religions, Women and Education”, *Comparativ Education*, 23/1, (1987): 41.

¹⁴⁵ Tezokur, *Hinduizm ve Kadın*, 154.

¹⁴⁶ Altekar, *The Position of Women in Hindu Civilisation*, 17-21.

İKİNCİ BÖLÜM

BUDİZM'DE KADIN

2.1. Budizm Hakkında Genel Bilgiler

Budizm, M.Ö. VI. asırda Hindistan'ın kuzeydoğu bölgesinde yaşamış ve “aydınlanmış/ermiş” anlamındaki Buda unvanıyla bilinen Siddhartha Gautama'nın fikirleri etrafında doğan bir dindir. Buda'nın öğretileri doğrultusunda varlık kazanan Budizm günümüzde 400 milyondan fazla müntesibe sahiptir ve bu bağlamda dünyanın dördüncü dini konumundadır. Kuzey Hindistan'da faaliyete başlayan Budizm, zaman içerisinde Tayland, Çin, Kamboçya, Vietnam, Singapur, Malezya, Tibet, Japonya, Kore ve Batı ülkeleri de dâhil olmak üzere geniş coğrafyalara yayılmıştır.¹⁴⁷

2.1.1. Budizm Kavramı ve Tarihi

Budizm, Batı literatüründe kurucusuna nispetle “Buda'nın kurduğu din” anlamına gelen *Budizm* kelimesi ile ifade edilirken mensupları tarafından *Budda sasana* (Buda'nın öğretileri ve mesajı), *Budda dharma* (Buda şeriatı) veya *Budda vacana* (Buda'nın sözleri) gibi tabirler ile adlandırılır.¹⁴⁸ Özellikle Buda'nın yolunu takip ederek kurtuluş yolu olarak tanımlanan Budizm, bireyin dünyadaki acı ve ıstırabını dindirip nihai kurtuluşa erdirmeyi amaçlamaktadır. Budizm, Hinduizm'deki kast sistemine, din adamlarının sahip olduğu otoriteye ve çok tanrılı anlayışa tepki olarak ortaya çıkmış yenilikçi bir dindir.

Budizm'in tarihsel sürecini Buda Dönemi, Konsiller Dönemi, Aşoka Dönemi ve Budizm'in Diaspora Dönemi olarak dört kategoride incelemek mümkündür. İlk dönem

¹⁴⁷ Salih İnci, “Budizm”, içinde *Dinler Tarihi*, ed. Mustafa Alıcı, Süleyman Turan, (İstanbul: Lisans Yayınevi, 2018), 219.

¹⁴⁸ Yitik, *Doğu Dinleri*, 81.

olan Buda Dönemi, Buda'nın başından geçen olayları ve aydınlanmasını konu edinir. Bu bağlamda Buda unvanıyla tanınan Siddhartha Gautama, Nepal yakınlarında hüküm süren Sakya Krallığı'nın prensi olarak doğmuştur ve yirmi dokuz yaşına kadar sarayda rahatlık içinde yaşamıştır. Fakat sarayın dışında yaptığı bir yolculuk esnasında hastalık, yaşlılık, ölüm gibi hayatın gerçekleriyle karşılaşmıştır. Bu gibi acıların üstesinden gelebilmek için saraydan ayrılmış ve katı bir riyazet hayatı yaşamaya başlamıştır. Ancak bu katı riyazet hayatının acılara ve sıkıntılara çare olmadığını fark ederek tüm bu arayışlarının sonucunda orta yolu benimsemiştir. Buda elde ettiği bu tecrübeleri ve ulaştığı hakikatleri ömrü boyunca karşılaştığı herkese anlatmayı amaç edinmiştir. Bu çerçevede de yetiştirdiği öğrencileri ve kurduğu dini teşkilat ile düşüncelerini birçok insana ulaştırma fırsatı yakalamıştır.¹⁴⁹

Buda'nın ölümünden sonra öğretileri, öğrencileri tarafında insanlara aktarılmaya devam etmiştir. Fakat öğrencileri arasında birtakım sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunlara cevap verebilmek ve aynı zamanda Buda'nın sözlerini kayıt altına almak gayesiyle çeşitli konsiller düzenlenmiştir. Bu konsillerden ilki, Buda'nın ölümünden sonra M.Ö. V. yüzyılda Hindistan'ın Rajagrha şehrinde yapılan Rajagrha Konsili'dir. Bu konsil, Buda'nın önde geldiği bilinen öğrencilerinden Mahakasyapa'nın başkanlığında 500 Budist din adamının katılımıyla gerçekleşmiştir. Söz konusu konsilde Budist kutsal metinlerinden Viyana Pitaka ve Sutta Pitaka kayıt altına alınmıştır. Böylece Tri - Pitaka olarak bilinen Budist külliyatının ilk iki kitabı bu konsilde belirlenmiştir.¹⁵⁰

İkinci konsül ise M.Ö. 383 yılında ilk konsilden yaklaşık bir asır sonra toplanmıştır. Vaisali adındaki bu konsilin amacı keşişlerin altın gümüş gibi değerler eşyalar taşıyıp taşıyamayacağı ve manastır kurallarının neler olacağını tartışmaktır. Bu konular üzerinde ortak bir karara varılamadığı için Budist tarihindeki ilk ayrılık ortaya çıkmıştır¹⁵¹ ve Budist din adamları Muhafazakârlar ve Ana Cemaat olarak ikiye ayrılmıştır.¹⁵² Üçüncü Budist konsili ise Kral Aşoka tarafından M.Ö. 250 yılında gerçekleşen Pataliputra Konsili'dir. Bu konsilde manastır hayatıyla ilgili yeni kurallar belirlenirken Buda'nın tabiatı konusunda da tartışmalar yaşanmıştır. Ayrıca bu konsil kapsamında Buda'nın felsefi fikirlerinde yola çıkarak oluşturulan Abhidhamma Pitaka

¹⁴⁹Cemil Kutlutürk, "Hint Dinleri", 203.

¹⁵⁰Salih İnci, "Budizm", 223.

¹⁵¹Salih İnci, "Budizm", 224.

¹⁵²Cemil Kutlutürk, "Hint Dinleri", 204.

metni Budist kutsal metinlerinin üçüncüsü olmuştur. Böylece Tri - Pitaka (Üç Sepet) adlı Budist külliyatı tamamlanmıştır.

Budizm tarihindeki diğer bir dönemde Kral Aşoka Dönemi'dir. Maurya İmparatorluğu'nun kralı Kral Aşoka'nın M.Ö. III. asırda Budizm'i kabul etmesi ve kendi imparatorluğunun resmi dini yapması Budizm'in Hindistan'daki yayılmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca hâkimiyetinde olan bölgelere çokça Budist tapınağı yaptırmış ve Buda'nın vaazlarını taşlara yazdırarak bu mesajların daha çok insana ulaşmasını sağlamıştır. Tüm bunların yanı sıra Sri Lanka, Burma ve Orta Asya gibi birçok bölgeye Budist misyonerler göndererek Budizm'in yayılmasına katkı sağlamıştır.¹⁵³

Kral Aşoka sonrasındaki dönemde Maurya İmparatorluğu yıkılmış ve yerine gelen Kral Sunga, Hindu şeriatına bağlı kalarak Budist mabetlerini Hindu mabetlerine çevirip Budist keşişlerin öldürülmesini emretmiştir. Hal böyle olunca Kral Sunga'nın yönetiminden kaçan Budistler Afganistan, Keşmir gibi uzak bölgelere göç etmeye başlamış ve diaspora dönemi yaşanmıştır. Bu diaspora yaşamının bir getirisi olarak Budizm çeşitli ülkelerde yayılma fırsatı bulmuştur. Günümüzde de bahsedilen bu yayılmanın yansıması olarak Budizm yalnızca Hint yarımadasına veya Doğu Asya'ya has değil, neredeyse tüm dünyada müntesibi bulunan bir din konumuna gelmiştir.¹⁵⁴

2.1.2. Budizm'in Dini Metinleri

Budist kutsal metinler ilk zamanlar Buda'nın öğrencileri vasıtasıyla sözlü olarak aktarılmış ve bu metinlerin bir parçası ilk kez Kral Aşoka döneminde yazıya geçirilmiştir. Farklı birçok dilde yazılmış Budist metinlerinin yanı sıra Pali dilindekiler en doğru metinler olarak kabul edilir ve *Pali Kanon* adı verilir. Pali Kanon metinleri “üç sepet” anlamındaki Tripitaka tabiriyle de bilinir. Budist külliyatı olan Tripitaka; Vinaya Pitaka, Sutta Pitaka ve Abhidhamma Pitaka olarak üç kısımdan oluşur. İlk olarak Vinaya Pitaka bölümünde keşiş ve keşişelerin uymak zorunda olduğu kurallar, manastır hayatı ve sangha teşkilatıyla ilgili bilgiler verilir. Daha sonra Sutta Pitaka bölümünde Budist inanç esaslarını kapsayan “Dharma” anlatılır ve Buda'nın “Hikmet Yolu” olarak adlandırılan ilk vaazına yer alır. Ayrıca bu bölümde Buda'nın doğumu ve yaşamı da

¹⁵³ Salih İnci, “Budizm”, 226.

¹⁵⁴ Yitik, *Doğu Dinleri*, 89.

anlatılır. Son olarak Abhidhamma Pitaka adlı bölümde ise daha önceki bölümlere ilişkin yorumlar ve felsefi izahlar içerir.¹⁵⁵

Bahsedilen bu eserlerin dışında kutsal sayılan başka kitaplarda vardır. Bunlardan biride Mahayana ekolüne ait olan *Mahayana Kanonu* olarak bilinen metinlerdir. Yine Pali dilinde yazılmış olan *Milindapanha* (Milindapana'nın soruları) adlı kitapta Budistler için önemli bir eserdir.

2.1.3. Buda'nın Öğretileri ve İnanç Esasları

Buda kendi aydınlanmasını yaşadktan sonra yetiştirdiği öğrenciler ve kurduğu teşkilat sayesinde dini fikirlerini ve Hinduizm'den ayrılan bazı ilkelerini birçok kesime duyurmayı başarmıştır. Buda'nın temellerini attığı bu düşüncenin yayılmasında yerel dili kullanmayı öğütlemesi, aydınlanmak isteyen kişinin herhangi bir aracıya ihtiyacı olmayacağı, insanlar arasında ayırım yapılmadan herkese açık bir kurtuluş öğretisinin belirlenmesi gibi ilkeler önemli olmuştur.¹⁵⁶ Bunların ardından Buda, yirmi dokuz yaşına kadar içinde yaşadığı toplumun Brahmanik din anlayışını reddederek reform niteliğindeki fikirleri ile ön plana çıkmıştır. Özellikle Hinduizm'in kast sistemine, kurban törenlerine, Hinduizm'deki din adamlarının ve kutsal Vedaların otoritesine karşı çıkmıştır. Bunların yanı sıra Hinduizm'in nihai kurtuluş (mokşa), karma ve yeniden doğuş (reenkarnasyon) gibi öğretilerini, bazı değişiklikler yaparak kabul etmiştir.¹⁵⁷

Budizm'e dair bir inanç sistemine bakıldığında ilk akla gelen tanrı inancıdır. Buda'nın tanrı, varlığın başlangıcı ve sonu gibi konularda yorumsuz kalması Budizm'i diğer dinlerden ayıran bir özellik mahiyetindedir.¹⁵⁸ Bu şekilde tanrı inancının olmamasının bir getirisi olarak âlemin var olması konusunda birbirini takip eden dönemler ile sonsuza kadar devam eden bir düzen olduğu düşünülür. Yani evren ne üstün bir varlık tarafından yaratılmıştır ne de tesadüfi ya da kendiliğinden oluşmuştur. Varlığın nasıl oluştuğuna açıklık getirebilmek için on iki halkalı bağımlı varoluş yasasına inanılır. Bu yasaya göre bir şeyin varoluşu, bazı şartlara bağlıdır.¹⁵⁹ İlk olarak

¹⁵⁵ Yitik, *Doğu Dinleri*, 92.

¹⁵⁶ Cemil Kutlutürk, "Hint Dinleri", 204.

¹⁵⁷ Salih İnci, "Budizm", 231.

¹⁵⁸ Salih İnci, "Budizm", 232; Buda'dan sonra zaman içerisinde tanrı düşüncesi üzerinde farklı inançlar ortaya çıkmıştır. Özellikle toplumda ön plana çıkan kişiler ve din kurucuları kutsal sayılarak tanrı konumuna çıkarılmıştır.

¹⁵⁹ Cemil Kutlutürk, "Hint Dinleri", 207.

eşyanın hakikati konusundaki yanılığa işe başlayan bu yasa “Nirvana”ya ulaşınca kadar devam eder.

Budizm’in doğumundan sonra zaman içerisinde farklı anlayış biçimleri ortaya çıkmış olsa bile tüm Budistlerce ortak kabul edilen *triratna*(üç mücevher) olarak adlandırılan üç iman esası vardır. Bunlar; “Buda’ya inanırım ve sığınırım, Dharma’ya inanırım ve sığınırım ve Sangha’ya inanırım ve sığınırım.” lafızlarıdır. Bu lafızlar Budistlerin iman ikrarını ifade eder ve Budist inananlar bu ilkelere göre ahlaki bir hayat yaşayacağını kabul eder.¹⁶⁰

Hint dinlerinin ortak inanç esaslarından olan karma ve samsara anlayışı Budizm’de bazı farklılıklar ile kabul edilen bir doktrindir. Budizm’de karma, bireyin yaşadığı zaman diliminde yaptığı iyi veya kötü fiillerin bir sonraki hayatlarını şekillendireceği inancıdır.¹⁶¹ İfade edilen karma inancının bir sonucu olarak bireyin yeniden başka beden formlarında dünyaya gelmesine de samsara yani reenkarnasyon denir. Budizm’de bu eylemin belirgin tanrı anlayışının olmaması hasebiyle insanın kendi iradesi ile gerçekleştiğine inanılır. Aynı zamanda Budizm’de kast anlayışı da reddedildiği için yeniden dünyaya gelen bireyin toplumsal statüsünde bir değişiklik olacağı düşünülmez. Bu konu bağlamında bir diğer husus ise Hinduizm’de bedenden bedene dolaşan ruh aynı ruh iken Budizm’de ise sabit ve sürekli var olan bir ruh anlayışı yoktur.¹⁶²

Budizm’deki bir diğer inanç esası ise cehaletten ayrılıp mutlak kurtuluşa ermeyi ifade eden Nirvana kavramıdır. Budizm’e göre ayırım gözetmeksizin herkese açık olan kurtuluş yolu, tanrısal bir yardımdan ziyade bireysel bir çaba ile mümkündür. Buda’da Nirvana’ya ulaşmak için insanlara çaba sarf etmesini öğütlemiştir. Bunun yanı sıra Nirvana’ya ulaşmak için Buda’nın keşfettiği dört temel hakikati ve sekiz dilimli yolu takip etmek gerekir. Dört temel hakikat dünyanın acı ve ıstırap dolu olduğunu, bu acı ve ıstırapın sebebinin hırs ve arzular olduğunu, dünyevi acılardan kurtulmak için kötü hırs ve arzulardan kurtulmak gerektiğini ve bununda sekiz dilimli yolu takip ederek mümkün olacağını ifade eder. Budizm’de bireyi kurtuluşa erdireceğine inanılan sekiz dilimli yol orta yol olarak tarif edilir. Doğru bilgi, doğru düşünce, doğru konuşma,

¹⁶⁰ Nasuh Günay, “Tarihi Süreç Açısından Budizm ve Öğretisi”, *Araştırmalar İnsan Bilimleri Araştırmaları*, 1/1 (1999): 177.

¹⁶¹ Salih İnci, “Budizm”, 237.

¹⁶² Cemil Kutlutürk, “Hint Dinleri”, 209.

doğru davranış, doğru meslek, doğru çaba, doğru muhakeme ve doğru murakabe olarak bilinen bu sekiz yolun hiçbiri birbirinden bağımsız değildir. Mutlak kurtuluşa ulaşmayı amaçlayan birey bu sekiz yolu bir bütün olarak düşünmeli ve hayatını buna göre düzenlemelidir.¹⁶³

Son olarak Budist inanç esasları arasında yer alan bir diğer husus Hint dinlerinin neredeyse hepsinde var olan kurtarıcı inancıdır. Budizm'e göre dünya her geçen gün biraz daha kötüye gitmektedir. Bunun sonucu olarak karşılaşılacak durum ayakların baş başların ayak olmasıdır. Böyle bir ortamda Maitreya adında göksel lemde yaşayan bir kurtarıcı yeryüzüne inecektir. Maitreya'nın temel görevi bozulan dharmayı düzeltmek ve Budist öğretiyi yeniden canlandırmaktır.¹⁶⁴

2.1.4. Budizm'de İbadet ve Mabet

Belirgin bir tanrı anlayışı olmayan Budizm'de dinin kurucusu olan Buda ibadet konusunda da merkezi bir konuma sahiptir. İlk zamanlar sadece aydınlanmış bir insan olarak bilinen Buda, zaman içerisinde taraftarları tarafından yüceltilerek *hakiki beden (dharma-kaya)*, *sonsuz nur (amitabha)* gibi vasıflarla duyular üstü bir varlığa dnşmş ve ibadetin objesi haline gelmiştir. Buda'nın şahsiyeti konusundaki bu bakış açıları Budist ekollerin ibadet anlayışına da etki etmiştir. Örneğin Trevada (Hinayana) ekolü Buda'nın insani yönünü baz alarak onun emirlerini yerine getirmenin bireyi kurtuluşa eriştireceğini savunmaktadır. Mahayana ekolü ise Buda'yı rehber olarak değil de kendisine ibadet edilen tanrı olarak görmektedir.¹⁶⁵

Budizm'deki ibadetler ferdi ve toplu ibadet olarak iki türlüdür. Evlerde yapılan ferdi ibadetlerde evin özel bir yerinde mutlaka bir Buda heykeli bulunur ve ibadet sırasında ona iek, tütsü gibi şeyler sunularak özenle davranılır. Belirlenmiş sabit bir zamanı olmayan bu ibadetler genellikle sabah yapılır. Aynı zamanda Budistlere göre hayatın içerisinde yaptđđı günlük fiiller bile ibadet mahiyetindedir. Mesela kıyafet giyerken "Dilerim ki bütün varlıklar ahlak elbisesi giyer." anlamına gelen duaları tekrar ederler. Bu şekilde ibadet amacıyla *mantra* adı verilen dua sözlerini söylerken *mala* (dua tespahi) veya dua tekerleği manasına gelen *akraları* kullanılır. Budizm'deki bireysel ibadetlerden biri de Buda'nın bizzat uyguladığı ve Batı dillerine meditasyon

¹⁶³ Nasuh Günay, "Tarihi Süreç Açısından Budizm ve ğretisi", 180.

¹⁶⁴ Yitik, *Doğu Dinleri*, 111.

¹⁶⁵ Salih İnci, "Budizm", 239.

olarak geçen zihin terbiyesi anlamındaki *Bhavana*'dır.¹⁶⁶ Meditasyondaki amaç zihni meşgul eden şeylerden kurtularak nirvanaya ulaşmaktır.

Budizm'de toplu olarak yapılan ibadetlerde söz konusudur. Fakat bu ibadetler zorunlu görülmez. Bu manada genellikle manastır ve tapınaklarda keşişler dualar ve Budist kutsal metinleri okuyarak ibadet eder. Halkta ayın belli günlerinde rahiplerle birlikte oruç, dua ve meditasyon gibi ibadetlere katılır. Budizm'de oruç ibadeti perhiz şeklindedir ve daha çok manastırlarda yaşayan bireyler için geçerlidir. Ayrıca Budizm'de kanlı kurban ibadeti yoktur. Buda'nın heykellerinin önünde süt, pirinç ve çiçek gibi sunular ile kurban ibadetini icra ederler. Yine Budizm'deki hac ibadeti zorunlu bir ibadet değildir. Ancak kutsal sayılan mekânları ziyaret etmek önemli olan bir ritüeldir.¹⁶⁷

Budizm'de kutsal sayılan yerler yine Buda etrafında gelişmiştir. Buda'nın doğduğu yer, aydınlandığı yer, ilk vaazını verdiği yer ve öldüğü yer değerli kabul edilmiş ve buraları ziyaret etmek önemli bir ritüel halini almıştır. Aynı zamanda Buda'nın doğumu, aydınlanması ve Nirvana'ya ulaşması gibi önemli zamanlar Budizm'de bayram olarak kutlanır. Bu iki kutlamanın dışında yılın belli günleri de Budistler tarafından çeşitli festivaller yapılır. Budizm'in dini bayramları din adamları ile halkın bir araya geldiği istisnai zamanlardır.¹⁶⁸

Budizm'in Buda merkezli anlayışı ile birlikte ibadetler genelde bireysel yapılmış ve ibadet için özel bir vakit ya da mekân belirlenmemiştir. Ancak Buda'nın kurucusu olduğu ve dünyanın en eski rahipler topluluğu¹⁶⁹ olan Sangha teşkilatına giren keşişlerin yaşadığı ve ibadetlerini yaptıkları *vihara* adında mabetler vardır ve yılın belli dönemleri burada toplu ibadetler yapılır. Viharalar ibadetin yanı sıra Budizm'e ait kutsal değerleri korumak için birçok bölümden oluşan yapılardır.¹⁷⁰ Budistler istedikleri zaman tapınağa gidebilir ve Buda'nın heykeline sunular sunabilir. İnananların tapınağa giderken yerine getirmeleri gereken kurallar söz konusudur. İlk olarak saygılarını göstermek amacıyla ayakkabılarını çıkarırlar. Tapınağa bu şekilde girdikten sonra Buda heykelini

¹⁶⁶ Yitik, *Doğu Dinleri*, 119.

¹⁶⁷ Cemil Kutlutürk, "Hint Dinleri", 210.

¹⁶⁸ Yitik, *Doğu Dinleri*, 117.

¹⁶⁹ Küçük, Tümer, *Dinler Tarihi*, 251.

¹⁷⁰ Cemil Kutlutürk, "Hint Dinleri", 211.

selamlarlar ve meditasyon için bir köşe çekilirler. Ardından secdeye gidilir gibi yere uzanılır ve uzun süre bu şekilde kalınarak üç iman esası tekrarlanır.¹⁷¹

2.1.5. Budizm’de Mezhepler

Dünya üzerindeki birçok dinde olduğu gibi Budizm’de de anlayış farklılıklarından doğan mezhepler söz konusudur. Ne zaman doğdukları tam olarak bilinmemekle birlikte miladi yılların başından beri var oldukları tahmin edilen iki mezhep vardır. Theravada ve Mahayana olarak bilinen bu mezheplerden Theravada’nın daha kadim olduğu söylenir.¹⁷²

Budist mezheplerinin ilki olan Theravada, “atalar yolundan gidenler” anlamına gelir ve daha çok Vietnam, Tayland ve Sri Lanka gibi Güneydoğu Asya ülkelerinde yayıldığı için Güney Budizm’i olarak da bilinir. Mahayana mezhebi ise Çin, Tibet ve Kore gibi kuzey bölgelerde yayılması nedeniyle Kuzey Budizm’i olarak adlandırılır. Çeşitli alt dalları olan Mahayana ekolü, Budist inançlarının ve kültürünün yayılmasında önemli bir etkiye sahiptir.

2.2. Budizm’de Kadın

Dinlerin birçoğunda hâkim olan ataerkil anlayış Budizm’in doğduğu coğrafyada da söz konusudur. Özellikle Budizm ile aynı topraklarda yaşayan Hinduizm’in erkek egemen tutumları ve kadını erkeğin malı/eşyası gibi görme durumları ilk dönem Budizm üzerinde de etkili olmuştur. Fakat ilerleyen zamanlarda kadına bakış ve verilen değer konusunda olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda ilk olarak Budist dini metinlerinde kadınla ilgili ifadeler ele alınacaktır.

2.2.1. Dini Metinlerde Kadın

Budizm’in dini metinleri daha öncede ifade ettiğimiz gibi “üç sepet” anlamına gelen Tripitaka (Pali Kanon)’dan oluşmaktadır. Bu külliyat Vinaya Pitaka, Sutta Pitaka ve Abhidhamma Pitaka adlı üç farklı metinden ibarettir. Vinaya Pitaka manastır hayatı ve Sangha teşkilatı ile ilgili kuralları içerir. Aynı zamanda keşişlerin ve keşişelerin uyması gereken kurallarda bu metinde yer alır. Sutta Pitaka ise Buda ve bazı önemli şahsiyetlerin vaazlarından oluşur. Son olarak Abhidhamma Pitaka Budizm’in felsefi ve

¹⁷¹ Yitik, *Doğu Dinleri*, 115.

¹⁷² Cemil Kutlutürk, “Hint Dinleri”, 212.

psikolojik yorumlarını barındıran bir metindir.¹⁷³ Bahsedilen bu dini metinler içerisinde kadınlara yönelik bilgilerin bulunabileceği kaynak Vinaya Pitaka'lardır.

Budizm'in dini metinlerinde kadına karşı hem olumlu hem de olumsuz ifadelere rastlamak mümkündür. Özellikle Budizm'in ilk dönemlerinde kadınlar konusunda olumsuz tavrın takınıldığı görülür. Örneğin Sutta Pitaka'nın Khuddaka Nikaya adlı bölümünde kadınların zavallı, hain ve nankör olduklarına dair ifadeler yer alır.¹⁷⁴ Bunun yanı sıra kadınların nefret, hınç dolu olduğu ve yılan benzedikleri gibi tabirler dini metinlerde olan bir diğer husustur.¹⁷⁵ Metinlerde bu şekilde olumsuz ifadelerin yer almasının erken dönemde Hinduizm'in etkisine bağlanabileceği kanaatindeyiz.

Tripitaka'da bulunan bilgileri genel olarak Lokuttara ve Lokiya ismi verilen iki ana bölümde incelemek mümkündür. Lokuttara, zihinsel özgürlüğü amaçlayan saf dharma ile ilgilenirken Lokiya, sosyal ve tarihsel bir bağlam içindeki öğretimi ele alır. Lokuttara'da ki dharma anlayışına göre zihnin doğasında cinsiyet farklılığı yoktur. Yani kadın ve erkek arasında herhangi bir ayrıcalık olması zihnen mümkün görülmez. Lokiya bölümünde ise Hint sosyal değerleri arasında sıkışmış kadınları kurtarmaya yönelik tavrını açıkça görebiliriz. Buda'nın insanlar arasında ayırım oluşturan kast sistemini açıkça reddetmesi buna örnek verilebilir.¹⁷⁶ Bu bağlamda ruhsal aydınlanmaya ulaşmak için kadın ve erkeklerin potansiyel olarak eşit olduklarını net bir şekilde ifade edilir. Bir kadının manevi başarısının kocasına olan bağlılığıyla değil de kendi eylemleri ile ortaya çıkacağı düşüncesine de ulaşılabilir.

Buda'nın kadınlara karşı olan tutumuna bakıldığında ise Dharma kanunu doğrultusunda kadınlar için keşişelik gibi hiçbir dini görevin olamayacağına, kadınların evden çıkmaması gerektiğine ve evden çıktığında Dharma'ya zarar vereceğine dair sözleri dini metinlerde görülür.¹⁷⁷ Öyle ki teyzesi ve sütanesi olan Mahapajapati Gotami'nin Buda'ya, kadınlara dini görevler vermesindeki uzun ısrarına rağmen Buda

¹⁷³ Günay Tümer, "Budizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınevi, 1992), 6: 355.

¹⁷⁴ Pali Canon Çevrimiçi, <http://www.palicanon.org/index.php/sutta-pitaka/khuddaka-nikaya> (15.06.2020).

¹⁷⁵ Pali Canon Çevrimiçi, <http://www.palicanon.org/index.php/sutta-pitaka/Anguttara-niyaka>, 3.23 (15.06.2020).

¹⁷⁶ Chatsumarn Kabilsingh, *Women in Buddhism: Questions and Answers*, (Tayland: Buddha Dharma Education Association Inc., 1998): 20-21.

¹⁷⁷ T. W. Rhys Davids, Hermann Oldenberg, "Vinaya Texts", içinde *The Sacred Books of the East*, ed. F. Max Müller, (Oxford: At the Clarendon Press, 1881), Part III, 325.

birçok kez bu teklifini reddetmiştir.¹⁷⁸ Buda'nın bu kadar katı olan tutumu baş öğrencisi ve kuzeni olan Ananda'yı da şaşırtmıştır. Ancak ilerleyen süreçte Ananda ve Mahapajapati'nin ısrarlarını ve gerekçelerini mantıklı bulan Buda, kadınların manastıra girmesine ve züht hayatını yaşamasına belli kurallar kapsamında izin vermiştir.¹⁷⁹

Budistler için önemli olan Vinaya Pitaka metni içerisinde Bhikkhunī Pāṭimokkha (kadın rahipler için kurallar) adlı bölümde kadın rahiplerin uyması gereken 311 kural vardır. Bu kurallarda keşişelerin giyeceği kıyafetin kumaşından, yemeleri yasak olan yiyeceklere kadar birçok husustan bahsedilir.¹⁸⁰ Aynı zamanda genellikle keşişelerin keşişler ile olan münasebeti ve itaati konu edilir. Manastır hayatında yer alan kadınların erkek görevlilere itaat etmesi metinlerde geçse bile Buda, keşişelerin hizmetkâr gibi kullanmalarını yasaklamıştır.¹⁸¹

2.2.2. İbadette ve Mabette Kadın

Budizm'in doğduğu coğrafyada kadınların ibadeti konusunda oldukça dışlayıcı bir tutum söz konusu idi. Kadınların kutsal metinleri okuması, tanrılara kurban sunması ve manevi kurtuluşa ulaşmak için çabalaması gibi ritüeller yasaklanmıştır.¹⁸² Kadının tek görevini eşine ve evine hizmet olarak belirlemişlerdir. Bunlar ataerkil anlayışın sonucu olarak kadınlara ibadet hakkının tanınmadığını göstermektedir. Hatta kadınlara dini sorumlulukları yerine getirmeye hakkı olmayan Sudra sınıfına dâhilmiş gibi muamele edilmektedir.¹⁸³

Budizm'in yukarıda bahsedilen durumların var olduğu bir toplumda Hinduizm'in bazı anlayışlarına karşı olarak doğması ilk etapta kadınları ümitlendirmiştir. Çünkü mensubu oldukları din onların varlığını bile kabul etmezken Budizm'i kendilerine birer sığınak olarak gören kadınlar Buda'nın teyzesi olan Mahapajapati'nin de önderliğinde bu dine girmek için çok gayret göstermiştir. Buna

¹⁷⁸ T. W. Rhys Davids, Hermann Oldenberg, "Vinaya Texts", Part III, 320-321.

¹⁷⁹ T. W. Rhys Davids, Hermann Oldenberg, "Vinaya Texts", Part III, 322-324.

¹⁸⁰ Pali Canon Çevrimiçi, <http://www.palikanon.org/index.php/vinaya-pitaka/852-bhikkhuni-pa-imokkha-rules-for-female-monks>, (15.06.2020).

¹⁸¹ Hammet Arslan, "Budizm'de Kadının Konumu", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/39 (2014): 154.

¹⁸² Anne Bancroft, "Women in Buddhism", içinde *Women in the World's Religions: Past and Present*, ed. Ursula King, (New York: Paragon House, 1987), 81; Hammet Arslan, "Budizm'de Kadının Konumu", 148.

¹⁸³ Altekar, *The Position of Women in Hindu Civilization*, 204; Hammet Arslan, "Budizm'de Kadının Konumu", 148.

rağmen Buda, ilk zamanlar kadınların evde kalması gerektiğini ve mabetlerde keşiş olarak kabul edildiği takdirde Dharma'ya zarar vereceğini dile getirerek kadınların Budist manastırlarında keşiş olma isteklerini reddetmiştir. Fakat Buda, daha sonra kadınlarında manevi aydınlanma konusunda yetkin olduklarına kanaat getirip onlarında manastırlarda ibadet ederek keşiş olabilmesine belli başlı kurallar koyarak izin vermiştir.¹⁸⁴ Buda'nın bu şekilde kadınları manastıra kabul etmesi büyük bir yenilik olmuştur.

Budizm'deki ibadetler, bireyin nihai kurtuluş olan Nirvana'ya ulaşması için yapması gereken tüm faaliyetlerdir. Öyle ki kişinin yemek yemesi, kıyafetini giymesi gibi gündelik hayata dair durumlar dahi çeşitli dualar eşliğinde yapılması sonucunda ibadet olarak değerlendirilir. Bireyselliğin ön planda olduğu Budist ibadetlerinin temelinde Buda bulunur. Oruç, meditasyon gibi birçok ibadet Buda'nın yaptığı gibi yapılır. Kurban ritüeli ise Buda'nın heykelleri huzurunda kansız kurban sunuları şeklinde yapılmaktadır. Bu ritüellere kadınların katılmasında ve aktif olmasında herhangi bir mani görülmemiştir. Zira Buda'ya göre kadınlar ibadet ederek nihai kurtuluşa erebilir niteliktedir.¹⁸⁵

Budizm'de gelecekteki mutluluk cenaze törenlerine değil, merhumun eylemlerine bağlıdır. Budist cenaze töreni, dul kadın, kız veya herhangi bir kişi tarafından yapılabilecek çok basit bir törendir ve bir oğlunun bulunması zorunlu değildir. Bir oğula, ritüel veya törensel bir ihtiyaç yoktur ve bir kızın doğumunun keder için bir neden olması gerekmez. Buda'nın, kraliçesi Mallika'nın bir kız doğurduğuna üzülmeye gelen kral Pasenadi'yi teselli ettiği iyi bilinmektedir. "Ey kral dişi bir çocuk, bir erkekten bile daha asil olabilir ..."¹⁸⁶

Budizm'de daha öncede ifade ettiğimiz gibi Hinduizm'den farklı olarak kadınların manastırlarda eğitim alarak keşiş olabilmesi söz konusudur. Buda tarafından kurulan Sangha Teşkilatı'na ilk zamanlar sadece erkekler kabul edilirken ilerleyen süreçte kadınlarında kabul edildiği görülmektedir. Fakat uymaları gereken kurallar vardır. Bu kurallar özellikle keşişeler ile keşişler arasındaki münasebetin nasıl olması

¹⁸⁴ Hammet Arslan, "Budizm'de Kadının Konumu", 153.

¹⁸⁵ Hammet Arslan, "Budizm'de Kadının Konumu", 154.

¹⁸⁶ Kabilsingh, *Women in Buddhism: Questions and Answers*, 37.

gerektiğiyle alakalıdır. Buda'nın bizzat belirlediği bu kurallar 8 tanedir. Vinaya Texts (1881) metninde kurallar şu şekildedir:

1. *Kadın keşiş yaşı her ne olursa olsun mutlaka erkek keşişe boyun eğmek zorunda ve saygı göstermek zorundadır.*
2. *Muson yağmurları döneminde kadın keşişler mutlaka erkek keşişlerin bulunduğu bölgelerde bulunmak zorundadırlar.*
3. *Her 15 günde kadın keşişler uposatha'nın zamanını ve öğretimin konusu öğrenmek için erkek keşişlere bilgi sormak zorundadırlar.*
4. *Muson yağmurları dönemi bitiminde erkek keşişlere tövbe ya da itiraf yapmak zorundadırlar.*
5. *Kadın keşiş ancak 2 yılsonunda ve erkek keşişlerin onayından geçtikten sonra gerçek manada keşiş olabilir.*
6. *Hiçbir surette kadın keşiş erkek keşişi eleştiremez.*
7. *Kadın keşişler erkek keşişlere kesinlikle ders veremez.*
8. *Kadın keşiş hemcinsinin hatasını kesinlikle gizleyemez.(s.322-324).*

Buda tarafından koyulan bu kuralların amacı erkek ve kadın keşişler arasındaki münasebeti belirlemektir. Manastırda bulunan kadınlar ve erkekler bu kurallara uyarak ve hakkıyla ibadet ederek Nirvana'ya ulaşmayı hedeflemektedir.

Bekar Budist bir kadının keşişe olarak manastıra girebilmesi ve erkek keşişler tarafından kabul görmesi için sahip olması gereken 6 özellik vardır: öncelikle en az 20 yaşında olmalı, ailesinden izin almalı, manastırda hocasına bağlı olmalı, 2 yıl eğitim almalı, bu 2 yıl boyunca Buda tarafından belirlenen 8 kurala eksiksiz uymalı ve son olarak da tam bir keşişe olması için bütün topluluğun onayını almalıdır. Evli olan bir kadın içinse bu özelliklere eşinin izninin olması da eklenir ve en önemli olan kısımda budur.¹⁸⁷ İstenilen vasıflara sahip olan kadınlar manastıra girişte düzenlenen “upasampada” adlı törenle 2 yıllık eğitimlerine başlarlar.

2.2.3. Aile Hayatında Kadın

Aile hayatı birçok dinde olduğu gibi Budizm'de de önemli görülür. Bireyin huzurlu, mutlu bir evliliğinin ve aile hayatının olması dini olarak da bireye artılar sunar. Hinduizm'de evlilik dini metinlerde zorunlu olarak kişiye yüklenen bir görev iken Budizm'de evlilik dini bir zorunluluk olarak görülmemektedir. Tamamen kişisel ve

¹⁸⁷ Kabilsingh, *Women in Buddhism: Questions and Answers*, 41.

bireysel bir faaliyet olarak algılanır ve evlilikteki amaç ise neslin devamını sağlamaktır. Aynı zamanda Budizm'deki her birey -kadın veya erkek olsun- evlilikle alakalı hususlarda kendi başına karar verebilmektedir.¹⁸⁸ Budizm'deki evlilik törenleri medeni hukuk tarafından yönetilir ve Budist bireyden yaşadığı ülkede geçerli olan yasaya uyması beklenir.¹⁸⁹ Evlilik töreni sırasında evlenen erkek “Eşime karşı onu sevmeyi ve saygı duymayı, kibar ve saygılı olmayı, sadık olmayı, onu memnun etmek için hediyeler vermeyi taahhüt ediyorum.” şeklinde yemin ederken kadın da “Kocama karşı doğru olmayı, ev işlerini verimli bir şekilde yerine getirmeyi, eşimin arkadaşlarına misafirperver olmayı, eşime sadık kalmayı, kazançlarımızı korumayı ve yatırım yapmayı, sorumluluklarımı sevgiyle ve vicdanla yerine getirmeyi taahhüt ediyorum.” diyerek yeminini belirtir.¹⁹⁰ Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Budizm'deki kadın ve erkek eşitliği evlilik töreninde de söz konusudur. Zira evlilik sadece erkek odaklı değil kadının da söz hakkı sahibi olduğu bir tören şeklinde yapılmaktadır.

Budizm'de inananlar kadın ve erkek olarak ayrıldığı gibi kadınlarda da bir ayırım söz konusudur. Sutta Pitaka kitabının Anguttara Nikaya bölümünde kadınları; eşler ve kadınlar olarak iki gruba ayrılmış şekilde görmek mümkündür. Kadınlar grubu kendi içinde dörde ayrılmaktadır: Birinci tür kadınlar; sinirli, açgözlü, kapris yapan, sadaka vermeyen ve başkalarını kıskanan kişilerdir. İkinci tür kadınlar; ailesine karşı genelde öfkeli, kaprisli olan fakat çevresindekilerin mutluluğunu kıskanmayan kişilerdir. Üçüncü tür kadınlar; sinirli olmayan, cömert, isteklerini yönetebilen ancak kıskanç kişilerdir. Son olarak dördüncü tür kadınlar ise; sakin, cömert, arzularına hâkim olan, başkalarını kıskanmayan ve sadaka veren kişilerdir. Eşler grubu ise yedi tip olarak ele alınmaktadır. Birinci tip eşler; kirli bir ruha sahip olan, kocalarını sevmeyip onlara saygı duymayan, eşlerini aldatan kişiler olarak katile benzetilmektedirler. İkinci tip kadınlar; sadece kendi zevklerini düşünen, kocalarının kazancını sadece bu zevklerin için harcayan kişiler oldukları için hırsıza benzetilenlerdir. Üçüncü tip eşler; ev işleri konusunda tembel olan ve kaba davranan kişilerdir. Dördüncü tip eşler; çocuklarına gösterdiği sevgiyi ve şefkati kocalarına da gösteren kişilerdir. Beşinci tip eşler; mütevazı ve kocalarını kız kardeşlerine gösterdikleri sevgiyle seven kişilerdir. Altıncı tip eşler; sakin, dürüst ve kocalarına arkadaş gibi davranan kişilerdir. Sonuncusu olan

¹⁸⁸ “Buddhist Ceremonies”, (23.06.2021), <http://www.buddhanet.net/funeral.htm>,

¹⁸⁹ “Buddhist Ethics”, (22.06.2021), <http://www.buddhanet.net/e-learning/budethics.htm>,

¹⁹⁰ “Buddhist Ceremonies”.

yedinci tip eşler ise kocalarına itaat eden, saygılı, dürüst, kocasının mutluluğu için her şeyi feda eden kişiler olması nedeniyle hizmetkâra benzetilen kişilerdir.¹⁹¹ Bu şekilde ayrıma tabi tutulmasının sebebi kadınların ve eşlerin hayat içerisinde nasıl olması gerektiğini daha iyi anlayabilmeleri içindir.

Evli kadınların ailesine karşı görevleri hakkında Buda'nın tavsiyeleri bulunmaktadır. Bu tavsiyelerde bir evin barış ve huzurunun büyük oranda kadına bağlı olduğunu ifade eder ve ailedeki mutluluğun sağlanması için kadınların ılıman, erdemli, sabırlı, mütevazı ve kibar olması gerektiğini belirtir. Bununla birlikte evli kadının kocasına karşı kötü düşünceler beslememesi, her daim merhametli ve sevecen tavır sergilemesi gerektiğini Buda'nın tavsiyeleri arasında görmek mümkündür.¹⁹² Kadınların eşlerine ve çocuklarına merhametli, anlayışlı davranması kendisi için dini bir vazife olarak nitelendirilmiştir. Buda'nın sadece kadınlara değil erkeklere de aile hayatı konusunda tavsiyeleri vardır. Buda'ya göre bir koca her zaman sadık, saygılı, mutlu olmalı ve evin yetkisinde eşinin de fikirlerini önemsemelidir.¹⁹³

Budizm'de hem karı hem de kocanın eşit sorumluluğu paylaşmaları ve görevlerini eşit özveriyle yerine getirmeleri beklenir. Koca, karısını bir arkadaş, bir refakatçi, bir ortak olarak kabul etmesi konusunda uyarılır. Buda, bir kadının bir eş ve iyi bir anne olarak aile yaşamını başarılı kılmak için oynaması gereken verimli rolü vurgular. Ailede karı ve kocadan eşit sorumluluğu paylaşmaları ve görevlerini eşit özveriyle yerine getirmeleri beklenir. Aile işlerinde, koca rahatsız olduğunda kadının, kocasının yerine geçmesi beklenir. Aslında, bir kadının kocasının meşgul olduğu ticaret, iş veya endüstriler hakkında bilgi sahibi olması; böylece onun yokluğunda işlerini yönetebilecek bir konumda olabilmesi gerekli görülür.¹⁹⁴ Bu, Budist toplumda kadının kocayla eşit bir konumda olduğunu gösterir.

Budizm'de annelik Buda'nın annesi ile özdeşleştirilerek hiçbir kadının Buda'nın annesi gibi olamayacağı, Buda gibi bir çocuk doğuramayacağına inanılmaktadır. Bu nedenle Budizm'de annelik kutsaldan ziyade dini âlemin dışında ve laik bir olgu olarak

¹⁹¹ Aliya Mutallimova, *Budizm'de ve Tibet Budizmi'nde Kadın*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020), 75.

¹⁹² <https://archive.org/details/StatusOfWomenInBuddhism/page/n3/mode/2up>, (18. 07. 2021).

¹⁹³ <https://archive.org/details/StatusOfWomenInBuddhism/page/n3/mode/2up>, (18. 07. 2021).

¹⁹⁴ Mutallimova, *Budizm'de ve Tibet Budizmi'nde Kadın*, 92.

karşılanmaktadır.¹⁹⁵Bunun yanı sıra Budizm'e göre annelik *asil gerçek* olarak bilinen acı ile ifade edilmektedir. Fakat erken dönem Budizm'e bakıldığında anneliği sadece acı olarak değil kendi başına bir değer olarak görebilmek mümkündür. Annelik denildiğinde akla gelen ilk duygu ise şefkat olmaktadır. Hem Buda zamanında hem de sonraki dönemlerde anne olan kadınların çocuklarına gösterdiği şefkate büyük saygı duyulmaktadır.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Diana Wilson Paul, *Traditional Views of Women, Women in Buddhism: Images of the Feminine in Mahâyâna Tradition*, (London: University of California Press, 1985), 60.

¹⁹⁶ Susan Murcott, *The First Buddhist Women: Translations Commentary On The Theriagatha*, (Kaliforniya: Parallax Press, 1991), 74.

SONUÇ

İnsanoğlunun iki unsurundan biri olan kadın, insanlık tarihinin başından beri var olmuş ve her toplum tarafından çeşitli şekillerde muamele görmüştür. Toplumsal kurallar, dini anlayışlar, örfler ve adetler kadınların yaşayışı hakkında her zaman büyük etkiye sahip olmuştur. Kadınların yaşadıkları toplum, müntesibi oldukları din ve içinde buldukları aile onlara nasıl yaşamaları gerektiği konusunda bir takım ilkeler belirlemiştir. Özellikle dini metinlerde kadınlar hususunda yer alan ibareler bize daha net bilgiler vermiştir. Bu bağlamda dünya üzerindeki çeşitli dinlerin kadına bakışında hem ilahi mesajın hem de sözlü kültürle oluşan kuralların etkili olduğu görülmüştür.

Dünya üzerindeki dinlerde kadınlar konusunda farklı tutumların varlığı bilinmektedir. Bu manada öncelikle Yahudilikte kadınlar hakkında hem olumlu hem de olumsuz düşünceler yer almaktadır. Bir taraftan kadınların sosyal faaliyetlere, bayramlara ve törenlere katılması söz konusu iken diğer taraftan kadının eşine yardımcı olmak için yaratıldığına ve asıl görevinin dünyaya çocuk getirmek olduğuna inanılmaktadır. Hıristiyanlıkta ise Hz. İsa zamanında kadına karşı daha ılıman görüşler söz konusudur. Fakat Pavlus zamanında kadınlar hakkında olumsuz tavır takınıldığı görülmektedir. Kadının kurtuluşa ulaşabilmesi için eşine bağlı ve imanlı yaşaması gerektiği ifade edilmektedir. İslamiyet'te ise olumlu tutumlarla karşılaşılmaktadır. Kadınlara ibadet ve yaşama özgürlüğü verildiğini görmek mümkündür. Çin Dinleri olan Konfüçyüsçülük ve Taoizm'de ise ataerkil yapının etkileri hissedilmektedir ve kadının değersiz olduğuna inanılmaktadır. Japon Dinlerinden Şintoizm'de ise kadın yüksek bir konuma sahiptir. Dini görevlerini yerine getirme konusunda serbest davranabilmektedirler.

Çalışmamız kapsamında ise Hint coğrafyasında uzun yıllardır var olan Hinduizm ve Budizm'in kadınlar konusundaki anlayış ve davranışlarını dini metinleri doğrultusunda incelemeye çalıştık.

Hinduizm'in dini metinlerine baktığımızda ilk olarak Vedalar karşımıza çıkmaktadır. İlahi mesajlar olarak bilinen Vedalar' da kadınlar hakkında birçok bilgiye rastlamak mümkündür. Vedaların etkili olduğu Vedik Dönem içerisinde kadınlara karşı olumlu tutumların olduğu görülmektedir. Kadınlara, annelik gibi kutsal bir göreve sahip olmaları ve topluma fayda sağlayacak bireyler olmaları nedeniyle saygı duyulmaktadır.

Bu şekilde olumlu tutumların ve davranışların olduğu dönem ise özellikle yerli halk olarak tabir edilen Dravidyenlerin etkili olduğu erken dönemdir. Zira Hindistan'a ataerkil anlayışa sahip Arilerin gelmesiyle birlikte kadınlar hakkındaki görüşlerde önemli ölçüde değişim yaşandığı bilinmektedir. Hatta Arilerin sebep olduğu değişimlerin bu dönemde sözlü olarak aktarılan dini metinleri etkilediği de görülmektedir. Öyle ki, Arilerin etkisinin hissedildiği dönemlerde kadınlara sadece çocuk sahibi olma, çocukla ilgilenme ve ev işleri yapma görevleri verilmiş ve bunların dışında hiçbir konuda söz hakkı verilmemiştir. Netice itibariyle Hinduizm'in erken evrelerinde kadına karşı olumlu bir bakış açısı hâkim iken ataerkil anlayışa sahip Arilerin bölgeye gelip yerli halkla kaynaşması sonucunda kadına bakış olumuz bir çerçeveye bürünmüştür. Ve bu durum dini metinlere de sirayet etmiştir. Bundan sonra yazılan metinlerde kadın hakkında olumsuz ibareler yer almıştır.

Veda metinlerinde kadınla ilgili olarak yer verilen en önemli olay evliliğdir. Evlilikteki asıl amaç erkek çocuk sahibi olmak ve soyun devamını sağlamaktır. Bu nedenle erkek çocuk dünyaya getirebilen bir kadın kocasının ailesinde kabul görebilmektedir. Vedalarda evlenecek kadın ve erkeğin özelliklerinden ve evlendikten sonra da nasıl bir eş olmaları gerektiğinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda evli bir kadın her daim kocasına itaatkâr olmalı ve onun ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılamalıdır. Bununla beraber metinlerde genel itibariyle olumsuz bakış açısı hâkim olmakla birlikte kadın lehine bir takım ibareler bulmakta mümkündür. Örneğin; Vedalarda yer alan ifadelere göre kadın ve erkek her zaman birbirleriyle paylaşım içinde olmalı ve ev işlerinde birbirlerine destek olmalıdır. Yine erkek karısını hayatı boyunca mutlu ederse tanrıların takdirini kazanmış olacaktır.

Hinduizm'de kadınlar konusunda bilgiler içiren bir diğer metin ise sözlü kültürle aktarılan Manusmriti metinleridir. Bu metinlerde kadınlara karşı daha olumsuz tavırların yer aldığı görülmektedir. Manusmriti'de ataerkil yaklaşımın etkileri daha çok hissedilmektedir. Örneğin; kadınların kötü fitratlı olduğu düşünülüp tek görevinin eş olarak kocasına hizmet etmek olduğu kabul edilmektedir. Yine kadınların özgür bir hayat süremeden hayatı boyunca babasına, eşine veya oğluna bağlı kalarak yaşaması gerektiğine inanılmaktadır. Bunların yanı sıra Manusmriti metinlerinde ideal kadının nasıl olması gerektiğinden bahsedilmekte ve ideal kadının hiçbir kötü özelliğe sahip olmaması gerektiği metinlerde yer almaktadır.

Hinduizm’de kadınların ibadet hayatına bakıldığında ise erkeklerin yine ön planda olduğu kadının ikinci plana atıldığını görmekteyiz. Günlük, yıllık ve belli dönemlerde yapılanlar olmak üzere üçe ayrılan ibadetlerde genellikle erkeklerin aktif olduğu görülmektedir. Yine bu bağlamda Hinduizm için önemli sayılan tapınaklara gidip dini metinlerin okunduğu tapınak ayinlerinin önemli kısımlarına kadınların katılması mümkün değildir. Kadınlar tapınağa gidebilir fakat sadece tütsü yakma ve panchanga namaskara olarak bilinen secdeye benzeyen ritüelleri bireysel olarak yapabilirler. Bu ibadetlerde aktif roller üstlenemeyen kadınların yapabildikleri tek ibadet ise onlara has bir ibadet olarak evlerinde gerçekleştirdikleri pujalardır. Bunların yanı sıra kadınların oruç ibadetini ise çoğunlukla kocasının iyiliğini ve sağlığını isteme, kocasının işlerinin iyi gitmesini isteme gibi amaçlar doğrultusunda gerçekleştirdiği görülmektedir.

Hinduizm’de aile yapısına baktığımızda ise bir kadını ilk olarak kız çocuğu iken görmekteyiz. Bu toplumda kız çocukları fitraten kötü olmaları ve yüklü bir çeyiz ödemesi nedeniyle istenilmemektedir. Buna ek olarak da kız çocukları kötülüklerden korunmak amacıyla küçük yaşlarda evlendirilmektedir. Evlenecek kıza eşini seçme hakkı tanınmamaktadır. Evlilik kutsal kabul edilmektedir. Fakat bu müessese içerisinde kadın yine ikinci plandadır. Kadınlar bekârken babalarının, evliyken ise kocalarının ve oğullarının koruması altında olmalıdır. Kadınların özgürlüğü söz konusu dahi olamaz. Evli olan kadının üstlenebileceği tek rol ev işlerini doğru bir şekilde yapmak ve erkek çocuk sahibi olarak evlatlarını iyi yetiştirmektir. Aynı zamanda kocasına itaatkâr, saygılı ve her daim sadık olmalıdır. Bu sadakati kocası öldükten sonra dahi devam etmeli, kadın ölen kocasının yasını tutmalı ve buna uygun hareket etmelidir. Belli kurallar doğrultusunda yasını tuttuktan sonra ise başka evlilik yapabilme özgürlüğüne sahiptir. Vedic dönemde durum böyle iken Sudralar dönemine gelindiğinde bu özgürlüğünde kadının elinden alındığını görmekteyiz. Bu dönemde kocası ölen kadın suçlu kabul edilir ve kocasının cenazesinde yakma töreni düzenlenirken kadında onunla beraber yakılırdı. Sati olarak ifade edilen bu uygulama İngiliz işgalinden sonra her ne kadar yasaklanmış olsa da günümüzde bazı kırsal bölgelerde halen gizlice gerçekleştirildiği bilinmektedir.

Hinduizm’de kadınların eğitimi konusunda ise sadece ilk üç kasta mensup olan kadınlar Vedic öğretiler üzerine eğitim alabilmektedir. Bu eğitimleri alan kadınların

kurtuluşa ulaşabileceklerine inanılmaktadır. Hinduizm'in ilk dönemlerinde bu şekilde davranılmasına rağmen yine Arilerin, Hinduizm'e etkileri sonucunda kadınların eğitimi hususunda da kısıtlamalara gidilmiştir. Bundan sonrada kadınlar sadece günlük puja'ları yapabilmek ve yönetebilmek için eğitim görebilmektedir.

Hinduizm'de var olan bir diğer husus ise kurtuluş meselesidir. Hinduizm'e göre sadece erkekler dini eğitimlerini tamamlayarak kurtuluşa ulaşabilmektedir. Kadınların kurtuluşu ise kadın bedenindeyken kurallara uygun bir hayat sürmelerine, kocalarına iyi davranmalarına ve görevlerini yerine getirmelerine bağlı olarak belirlenmektedir. Söz konusu özelliklere sahip olan kadınlar öldükten sonra erkek bedeninde tekrar dünyaya gelip inancını tam anlamıyla yaşayarak asıl kurtuluşa ulaşabilecektir.

Hindistan topraklarında doğan ve Buda'nın fikirleri etrafında gelişen Budizm'de ise kadın hususunda ilk zamanlar olumsuz tutumlar söz konusudur. Bu bağlamda Budizm'in Tripitaka olarak bilinen dini metinlerine bakıldığında ilk dönemler olumsuz ifadelerle rastlanmakta iken sonraki dönemlerde oluşturulan metinlerde daha olumlu ifadeleri görebilmek mümkündür. Örneğin ilk dönem metinlerinde kadınların nankör, hırslı ve nefret dolu olduğunu, onların bu özelliklerinin de Dharma'ya zarar vereceğini ele alan ifadeler yer almaktadır. Fakat daha sonraki dönemde Buda tarafından kadınlarında dini eğitim alabileceği beyan edilmiş ve bu eğitim sırasında uyması gereken kuralları kutsal kitaplarda yerini almıştır. İlk etapta olumsuz tutumların sebebi ise toplumun Hinduizm'den etkilenmesi nedeniyle olabileceğini söylemek mümkündür.

Kadınların ibadet etmesi konusunda Hinduizm'de kısıtlamalar olduğunu ve sadece evlerindeki puja'larda ibadet etme hakları olduğunu ifade etmiştik. Budizm'de ise başlangıç noktasında olmasa da ilerleyen dönemde kadınlar ibadet hayatının içinde yer alabilmiştir. Şöyle ki Buda'nın hem teyzesi hem de sütanesi olan Mahapajapati, kendisinin ve bazı Budist kadınların manastırlarda ibadet etmek istediğini dile getirerek Buda'da bu duruma izin vermesini istemiştir. Fakat Buda, başlangıçta bu teklifi kabul etmemiştir. Çünkü yaşadıkları topraklarda kadına olan bakış olumsuz olduğu için Budizm'de kadınların bu kadar aktif olmasının toplum tarafından hoş karşılanmayacağı kanaatindeydi. Fakat daha sonra Mahapajapati'nin ve öğrencisi Ananda'nın bu konudaki ısrarları ve açıklamaları Buda'nın fikrinin değişmesine sebep olmuştur. Böylece

Budizm’de kadınlar da manastırlara girerek dini eğitim alabilme ve keşişe olabilme hakkına sahip olmuşlardır. Akabinde Mahapajapati ile birlikte onlarca kadın dinini daha iyi öğrenip öğretebilmek amacıyla manastırlarda eğitim almaya başlamıştır. Bu eğitimleri keşişlerden almışlardır. Kadınların keşişlerden eğitim aldığı süre zarfında uymaları gereken kurallar Buda tarafından belirlenmiştir. Eğitim konusunda kadın lehine olumlu bir adım atılmış olsa da bununla birlikte Budist bir kadının manastıra girebilmesi için ailesinden ve kocasından izin alması, 2 yıllık eğitimi başarıyla tamamlaması, en az yirmi yaşında olması ve manastırdaki topluluğun onayından geçmesi gibi özelliklere sahip olması gerekmektedir.

Budizm’deki aile hayatına bakıldığında ise Hinduizm’in aksine sadece erkeğin ön planda olmadığı kadınla erkeğin eşit haklara sahip olduğu görülmektedir. Evlilikler medeni kanunlara göre yapılmakta ve kadınla erkek her daim sadık, anlayışlı, kibar ve yardımsever olacaklarının sözünü vermektedir. Aynı zamanda Buda’nın evli kadınlara ve erkeklere huzurlu ve mutlu aile hayatı için tavsiyeleri de söz konusudur.

Son olarak, Hinduizm ve Budizm’in kadına bakışının mukayesesini yapacak olursak ilk olarak Hinduizm’in erken evrelerinde toplumsal hayatta ve dini metinlerinde kadına karşı olumlu bir tutum söz konusu olduğunu; ancak sonrasında özellikle bölgeye yerleşen ataerkil yapılı Ari halk ile etkileşim sonucunda kadınlara karşı olumsuz tavırların giderek arttığını görmekteyiz. Budizm’in ortaya çıktığı ilk dönemde de Hinduizm’in etkisinde kalınarak bu olumsuz tutum devam etmiş fakat ilerleyen süreçte Buda’nın fikirleri çerçevesinde kadınlar konusunda olumlu kararlar alınmıştır.

Kadınların kötü fitratlı, erkeğin korumasına ve kontrolüne muhtaç olarak algılandığı Hinduizm’de kadınlar her zaman bir erkeğin kontrolü altında tutulmuştur. Kadının özgür olmasının mümkün olmadığına inanılmıştır. Fakat Budizm’de kadında erkek gibi özgür olabileceği, kendi hakkında kararlar verebileceği savunulmuştur.

Hinduizm’de kadınların ibadet hayatına baktığımızda ise evlerinde bireysel olarak ibadet yapabildikleri fakat toplu olarak yapılan dini ritüellere katılamadıkları görülmüştür. Ancak Budizm’de ise kadınlar erkeklerle birlikte ibadetlerini yapabilmiş, aynı zamanda Sangha Teşkilatına katılarak dini eğitim alabilmiş ve sonrasında eğitim de verebilmiştir.

Hinduizm ve Budizm için kutsal olarak kabul edilen evlilik konusunda da bazı farklılıklar söz konusudur. Hinduizm’de evlenecek kızlar eşlerini seçme hakkına sahip değilkken Budizm’de kızlar istedikleri erkeklerle ailelerinin izni ile evlenebilmektedir. Yine Hinduizm’de kadın eviyle alakalı konularda kocasının gölgesinde kalmışken Budizm’de kadınla erkek ev ile ilgili kararları birlikte almaktadır. Hinduizm’de evlilik hayatında kadına sadece görevlerini yerine getiren ve erkek çocuk sahibi olmak zorunda olan bir birey muamelesi yapılmakta iken Budizm’de evli kadın ve erkeğe eşit sorumluluklar verilerek aile hayatı konusunda birlikte karar almaları tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Agarwal, Sita. "Genocide of Women in Hinduism", 1999. (Erişim Tarihi 04 Aralık 2021) <http://web.archive.org/web/20020214231038>
- Akbay, Okan Haluk. "Japon Mitolojisinde Kadın İmgesi". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 32 (2014): 79-88.
- Altekar, A. S. *The Position of Women in Hindu Civilization*. Delhi: Motilal Banarsitas, 2016.
- Arslan, Hammet. "Budizm'de Kadının Konumu". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1/39 (2014): 147-179.
- Bancroft, Anne. "Women in Buddhism". İçinde *Women in the World's Religions: Past and Present*, editör Ursula King. 81-104. New York: Paragon House, 1987.
- Bilgin, Beyza. "İslam'da ve Türkiye'de Kadınlar". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36/1 (1997): 27-40.
- Buddhist Studies, "Buddhist Ethics", Erişim Tarihi 22.06.2021, <http://www.buddhanet.net/e-learning/budethics.htm>
- Buddhist Studies, "Buddhist Ceremonies", Erişim Tarihi 23.06.2021, <http://www.buddhanet.net/funeral.htm>
- Davids, T. W. Rhys, Hermann Oldenberg. "Vinaya Texts". İçinde *The Sacred Books of the East*, editör F. Max Müller. Oxford: At the Clarendon Press, 1881.
- Demirci, Kürşat. "Hinduizm". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 18:112-116. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Demirci, Kürşat. *Hinduizm'in Kutsal Metinleri Vedalar*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1991.
- Deveci, Beyza Aybike. "Ana Tanrıça Kültü Bağlamında Hinduizm'deki Parvati, Durga, Kali". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2017.
- Dimmitt, Cornelia, Johannes Adrianus Bernardus van Buitenen. *Classical Hindu Mythology: A Reader in the Sanskrit Puranas*. ABD: Temple University Press, 1978.
- Ebu Şakka, Abdulhalim. *İslam'da Kadın*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2007.
- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2003.
- Ersöz, Emine. "Manu Kanunnamesi'ne Göre Hinduizm". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007.
- Güç, Ahmet. *Çeşitli Dinlerde ve İslam'da Kurban*. İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2003.
- Günay, Nasuh. "Tarihi Süreç Açısından Budizm ve Öğretisi". *Araştırmalar İnsan Bilimleri Araştırmaları*, 1/1 (1999): 153-182.
- Gürhan, Nazife. "Toplumsal Cinsiyet ve Din". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 4 (2010): 55-69. www.e-sarkiyat.com ISSN: 1308-9633
- Hançerlioğlu, Orhan. *İnanç Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Harman, Ömer Faruk "Kadın". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24: 82-86. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Harman, Ömer Faruk. "Hıristiyanlıkta Kadın Algısı", içinde *Kur'an ve Kadın Sempozyumu*, editör Ahmet Gelişken, 56-70. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

- İslam, Thowhidul. “Hinduizm, Budizm ve İslam’da Oruç: Mukayeseli Bir Çalışma”. İçinde *Ramazan ve Oruç*, editörler Berat Açıl, Fahrettin Altun. 63-78. İstanbul: Belikan Basım, 2015.
- İşık, Ramazan. “Dini Sorumluluk Bağlamında Kadının Statüsü”, içinde *Bütün Yönleriyle Yahudilik Uluslararası Sempozyumu*, editörler Asife Ünal, Hüsamettin Karakaş, 649-671. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2012.
- İşım, Mehmet Ali. *Upanişadlar “Tanrı’nın Soluğu”*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1976.
- İnci, Salih. “Budizm”. İçinde *Dinler Tarihi*, editör Mustafa Alıcı, Süleyman Turan. 218-251. İstanbul: Lisans Yayınevi, 2018.
- Kabilsingh, Chatsumarn. *Women in Buddhism: Questions and Answers*. Tayland: Buddha Dharma Education Association Inc., 1998.
- Kapani, Lakshmi. *The Philosophical Concept of Samskara*. Delhi: Motilal Banarsidass, 2013.
- Karataş, İbrahim Ethem. “Hint Dinlerinde Tanrı Anlayışı (Hinduizm Örneği)”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1999.
- Katar, Mehmet. “Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları”. *Dini Araştırmalar Dergisi*. 1/1 (Mayıs 1998): 59-75.
- Kaya, Korhan. *Hinduizm*. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, Eylül 2011.
- Kaya, Korhan. *Hint Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitapevi, 2003.
- Kaya, Korhan. *Hintlilerde Tanrı*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998.
- King, Ursula. “Word Religions, Women and Education”. *Comparativ Education*. 23/1, (1987): 37-53.
- Kinsley, David Robert. *Hindu Goddesses*. London: University of California Press, 1988.
- Kutlutürk, Cemil. “Hinduizm’de Cenaze Törenleri (Antyeşti Samskara)”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 8/1 (Nisan 2016): 171-192.
- Kutlutürk, Cemil. “Hint Dinleri”. İçinde *Dünya Dinleri*, editör Şinasi Gündüz, 182-232. İstanbul: Milet Nihal Yayıncılık, 2019.
- Kutlutürk, Cemil. “Upanishadlar’ın Hint Kutsal Metinleri Arasındaki Yeri ve Önemi”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009.
- Kutlutürk, Cemil. *Hinduizm’de Avatar İnanç*. Ankara: OTTO Yayınları, 2018.
- Küçük, Abdurrahman, Günay Tümer, M. Alparslan Küçük. *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2018.
- Leeming, David, Jake Page. *Tanrıça Mitleri*, Çeviren Şükrü Alpagut, İstanbul: Say Yayınları, 2019.
- Lochtefeld, James. *The Illustrated Encyclopedia of Hinduism* London: Marshall Cavendish Limited, 1978.
- Murcott, Susan. *The First Buddhist Women: Translations Commentary On The Theriagatha*. Kaliforniya: Parallax Press, 1991.
- Mutallimova, Aliya. *Budizm’de ve Tibet Budizmi’nde Kadın*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020.
- Öztürk, Nermin. “Hinduizm’deki Günlük İbadetlerden Sandhyavandanam”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 46/16 (2018): 15-36.

- Paul, Diana Wilson. *Traditional Views of Women, Women in Buddhism: Images of the Feminine in Mahâyâna Tradition*. London: University of California Press, 1985.
- Saikia, Puspa. "Status of Women in the Vedic Literature with special reference to Rig-Veda". *International Journal on Arts, Management and Humanities*. 6/1 (2017): 80-82.
- Şahin, H. Hilal. "Hindistan'da Dul Olmak "Sati Uğruna Diri Diri Yakılan Kadınlar"". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. 9/Kadın Özel Sayısı, (2017): 52-81.
- Tezokur, M. Hadi. "Hindu Mezhebi Şaktizm: Tanrıça Kali". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 11/22 (Nisan 2019): 118-128.
- Tezokur, M. Hadi. *Hinduizm ve Kadın*. Ankara: Akademisyen Kitapevi, 2021.
- The Laws of Manu (Manusmriti), The Sacred Books of the East. Çeviren George Bühler, c.25, Oxford: Clarendon Press, 1886.
- Tümer, Günay. "Budizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 6: 352-360. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Usta, Ahmet. "Mehmet Şemseddin Günaltay'ın Tarih-i Edyanı'na Göre "Çin Dinleri"". *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11 (1999): 129-164.
- Üstek, Merve. "Şintoizm'de Kadının Konumu". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, 2019.
- Wilkinson- Weber, Clare M. *Embroidering Lives: Women's Work and Skill in the Lucknow Embroidery Industry*. New York: State University of New York Press, 1999.
- Yitik, Ali İhsan. "Hinduizm". İçinde *Dinler Tarihi*, editör Mustafa Alıcı, Süleyman Turan. 178-216. İstanbul: Lisans Yayınevi, 2018.
- Yitik, Ali İhsan. "Hinduizm". İçinde *Yaşayan Dünya Dinleri*, editör Şinasi Gündüz. 277-305. İzmir: TDV Yayınları, 2019.
- Yitik, Ali İhsan. *Doğu Dinleri*. Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, 2019.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyadı: Sümeyye DURAN MAYDA	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlahiyat

